Эхэ һайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 6-аа гараг

Бүгэдэ арадай газетэ

1994 АПРЕЛЬ 15
Хабарай һүүл шара луу һарын 4
ПЯТНИЦА
Гарагай 6
№ 72 (18914)
Хэлсээтэ сэн захилай 10 түх.
Газетын сэн

Бурят Республикын Верховно Советэй арбан зургаадахи сесси

Бурят Республикын Верховно Советэй сесси дээрэ заншалта һорилгоһоо эхилбэ. Урмэдэлэй Б. В. Москаленкын Хойто-Байгалай сонгэй үлүүехээр дээшэлһэн тухай Бурят Республикын Сэнгүүдэй талаар гүрэмжэ В. Н. Карпуков харюусаба.

Верховно Совет хангалтатай гэжэ мэдэгдэбэ Карпуковые оороо Хойто-Байгалай сонгэй сэнгэй ямар ушарһаа дээшэлэгдэжэ, Верховно Советэй Президиумдэ орохо гэжэ хүсэгдүүд шнидхээ.

Арадай Хуралай депутадта кандидатуудые тоо бүридхэлдэ абаха гурим тухай асуултада Түбэй һунгуулиниг Н. М. Цыганкова харюусаба.

Депутадта кандидадые дэбжүүлхэ гэбэл, түрүүн ооһэдынгөө бүлэгые районой захиргаанда бүридхэлдэ оруулаад, һунгалтада хабаадаха болон кандидадые дэбжүүлхэ тухай—нимэ хоёр асуудал суглаан дээрээ хараад, протоколоо окружной һунгуулиниг комиссида тушааха ёһотой.

Харин республиканска һунгуулиниг нэгэдэлнүүд һунгалтада хабаадаха тухай суглаанайнгаа тогтоол Түбэй һунгуулиниг комиссида, депутадта кандидадые дэбжүүлхэ тухай суглаанай протокол окружной һунгуулиниг комиссида дамжуулха ёһотой.

Урда үдэрынь Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын орлогшо, Экономикын талаар Гүрэнэй Комитедэй Түрүүлэгшэ **А. С. Ивановой** республикын экономикодо тохёолдоһон доройтонги байдал, тэрээнһээ гараха замууд тухай хэһэн элидхэлые зүбшэн хэлсэлгэдэ арадай депутадууд **А. Я. Лазарев, С. Н. Угрюмов, Е. А. Авдеев, А. К. Вершинин, А. С. Коренев, В. Н. Бобыкина, Л. В. Потапов** хабаадаа. Түгэсхэлэй үгэ Н. А. С. Иванов хэлээ. Мүнөөнэй эрхэ байдалда онсо ларалтай хэмжээнүүдые абаха тухай тогтоол бэлдэхэ комисси бүридүүлэгдэбэ.

Удаань депутадууд Арадай Хуралай болон Президентын һунгалта тухай Хуулинуудта заһабари оруулаа. Бүхы һунгагшадай 50 процентһээ бага бэшэнь хабаадаһан байбал, һунгалта болоо гээд тоологдохо гэжэ урид абтаһан хуулинууд соо бэшээтэй байгаа һаа, мүнөө гурбаһай нэгэ хүбиин хабаадабал, һунгалта болоо гэжэ тоологдохо гэһэн заһабари дурсагдаһан хуулинуудта оруулагдаа.

Буряад Республикын Верховно Советэй арбан зургаадахи сесси хүдэлмэриеэ энээгээр түгэсхэбэ.

МУХАРДАЛГАҺАА ГАРАХА АРГА БИИ ГҮ?

Апрелиин 13

Бурят Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын орлогшо, Экономикын талаар гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ **А. С. Иванов** «Буряад Республикые экономикын ба финансын доройтон уналгаһаа гаргаха арга замууд» тухай элидхэл хэбэ.

Элидхэлшэ республикын мүнөөдэрэй экономическа бирагүй байдал тухай олон тоо, барымтануудые дурдаба. Үдэшээлхэдэ, республикымнай арбан томо предприяти, тэрэ тоодо «Электромашина», локомотив-вагон заһабарилгын заводууд үйлэдбэриеэ зогсоонхой. Ажал хэжэ шадаха хүнүүдэй 25 процентнь ажалгүй болошохо баатай болоо. Республика доторнай байгша ондо 30 мянган хүн ажалгүйшүүлэй тоодо орохо гэжэ багсаагдана.

Элидхэлшын һанамжаар, республикын экономикые һайжаруулхын тула үйлэдбэрнин ашаг үрые эрид дээшэлүүлхэ хэрэгтэй. Энэмнай бултанда мэдээжэ юм бээ. Гэбэшье бүхы заводууд хүн зондоо шухала хэрэгтэй, худалдаа наймаанда гүйсэтэй эд бараа үйлэдбэрилдэг болохо ёһотой гэжэ тэрэ онсолно.

Үйлэдбэри дээрэхи гаргашануудые доошолуулха гээшэ шухалын шухала асуудалнуудай нэгэн гээд элидхэлшэ мүн лэ заагаа. Гадна республикын промышленна гада хүрэхэ бүхы түлишоор хангаагүй һаань, хабарай тарилга үнэргэхэгүйбди, — гэжэ тус хандалга соонь заагдана.

Удаань Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын орлогшо, Экономикын талаар гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ **А. С. Иванов** «Буряад Республикые экономикын ба финансын доройтон уналгаһаа гаргаха арга замууд» тухай элидхэл хэбэ.

Элидхэлшэ республикын мүнөөдэрэй экономическа бирагүй байдал тухай олон тоо, барымтануудые дурдаба. Үдэшээлхэдэ, республикымнай арбан томо предприяти, тэрэ тоодо «Электромашина», локомотив-вагон заһабарилгын заводууд үйлэдбэриеэ зогсоонхой. Ажал хэжэ шадаха хүнүүдэй 25 процентнь ажалгүй болошохо баатай болоо. Республика доторнай байгша ондо 30 мянган хүн ажалгүйшүүлэй тоодо орохо гэжэ багсаагдана.

Элидхэлшын һанамжаар, республикын экономикые һайжаруулхын тула үйлэдбэрнин ашаг үрые эрид дээшэлүүлхэ хэрэгтэй. Энэмнай бултанда мэдээжэ юм бээ. Гэбэшье бүхы заводууд хүн зондоо шухала хэрэгтэй, худалдаа наймаанда гүйсэтэй эд бараа үйлэдбэрилдэг болохо ёһотой гэжэ тэрэ онсолно.

Үйлэдбэри дээрэхи гаргашануудые доошолуулха гээшэ шухалын шухала асуудалнуудай нэгэн гээд элидхэлшэ мүн лэ заагаа. Гадна республикын промышленна предприятинуудай хоорондо вексельнэ тоосоонуудые хэжэ эхилбэл, республика соо саг үргэлжэ дуталдажа байдаг мүнгэ зоориин бүхы хэмжээнэй 30—35 процентые доошолуулха аргатайбди гэжэ тэрэ тоолоно. Экономикэ һайжаруулха талаар бусадшье лурадхалнуудые тэрэ оруулаа.

Буряад Республикын Верховно Советэй Түрүүлэгшэ **Л. В. Потапов** республикын экономикэ һайжаруулха талаар хэмжээнүүдые абаха тухай Верховно Советэй март һарада Россиин Федерациин правительствада хандаһан Хандалгые барилаа, правительствада, бусад министерствэнүүдтэ ябаһан тухайгаа тодорхойгоор хоорэжэ үгөө. Россиин правительствые толгойлогшо В. Черномырдиный гар табиһан байбашье, тэндэ заагдаһан 10 үдэрэй туршада даб дээрэ хэмжээн абтаагүй байһан зандаа гэжэ тэрэ хэлээ.

Үдын забһарлалай һүүлээр «Республикын экономикын ба финансын доройтоһон байдал ба тэрэ байдалһаа гараха арга замууд тухай» гэһэн асуудалаар һанамжаяа элирхэйлэлгэнүүд соносгобо.

Депутат **А. П. Борисов** июнийн 16-да һунгалтануудай үнэрэмсөөр лэ депутадай уялгануудые оорһоо буулгахаб, олохон депутадууд үшөөл дээдэ шэрээдэ байһайбди гэжэ һанана, тэгэ тиимэ юумэн болохогүй гэжэ эрид мэдүүлбэ. Тэрэнэй хэлэһэнэй ёһоор, ажалаараа Москва руу ошожо, ямар нэгэн засагай зургаанда гү, али финансын министерствэдэ хандахада (тэрэ Прибайкалиин райондо Черемшаанай нүүрһэнэй уурхайн начальник юм), тэдэнэр «суверенэ Буряад Республика бидэниие гуйжа байна» гээд ёстолон соносходог юм, ооһэдоол бидэ ооһэдыгоо мэдэхэ болоо һэм шуубди, тиимэ-һээ гуйрашан болоходо ехэ аягүй байдаг гээд хэлээ. Байгша оной эсэс хүрэтэр предприятинуудай хэндэ мэдэлтэйень лаб тодорхойлхо хэрэгтэй гэжэ Анатолий Павлович элирхэйлбэ.

Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын орлогшо **Е. М. Егоров** предприятинуудые үмсөлэлгэ үнэргэргэхэ, гэр байрын-комуналына ажахын талаар комитет гэр байрын үмсөлэлгэхэнэ, харин колхоз, совхозуудай үмсөлэлгые хэншье хэлэргүй, тэдэнэр ооһэдоо ооһэдтоо даалгагданхай, мартагданхай гэжэ мэдүүлбэ.

Депутат **Н. С. Антоновой** мүнөөнэй байдалда промышленна үйлэдбэрнин хүтэлбэрилэгшэд эзэмэтэй гэжэ гэмнэхэдэнь, заагдаа соо шуулан эхилээ һэн.— «Республикын профсоюзуудай советдэ ороходомни, һүргуулиин багша эхэнэр нүгшэһэн эсэгэсэ хүдөөлүүлхын тула мүнгэ эриж байгаа. Һүргуулида ороод харыт. Һүргуулиин столово соо гансал олзын хэрэг эрхилэршэдэй үсөөхэн хүүгэд эдеэ баринжа байха юм, харин тогооной гэрһээ анхилһан үнэрые үнэрдоод, столовын үүдэндэ олоороо үймэлдэн, эдеэлэгшэдые хаража байһан үхибүүдэй үлэн нюдэн руу яажа сэхэ харалтайб?»—гэжэ депутат сэдьхэлэйнгээ үбшэ элирхэйлээ.

Депутат **А. П. Шапиро** мүнөө хадаа шадаал һаа, «амиды» үлэхэ, үгы һаа, хосорхо байдал тогтоихой, хэншье эндэ туһалнагүй гээд хэлээ. Доройтолгоһоо республикые гаргаха хэмжээнүүдые хараалха, энэ талаар документнүүдые бэлдэхэ шухала гэжэ тэрэ зааба. Саашадаа тэрэ мебель, модо болбосоруулдаг комбинадай «шархануудые» тооложо эхилээ һэн.

Депутат **Ю. К. Топский** статистика хэрэглэжэ байгаад, республикын хүндэ хүшэр байдал тухай хөөрөо. Юрэдоо, эдэ олон депутадуудые шагнажа байхадаа, байдал абарха талаар нэгэншье һайн дурадхал соносто-ногүй, хүн бүхэн өөрын «шархые» олондо хоорэжэ эхилшэнэ гэжэ ажаглагдаа һэн. Республикые хүндэ хүшэр байдалһаа гаргахын тула зориг хэрэгтэй. Элдэб хэмжээ ябуулгануудые хараалаад, ямар нэгэн үйлэдбэри хүгжөөлгэдэ зорюулһан урьһаламжа тухай харинн гүрэнүүдтэй хэлсээ баталха, юумэ бодотоор хэжэ шадаха хүн хэрэгтэй. Хэрэгтэй һаань, нимэ хүниие гэмнэлгэ, доромжолгоһоо бүгэдоороо аршалхада яанаб? Нигээд байдал ажаглаад миин һуухада, һуудалнай һайжархагүй.

Харин республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо **В. К. Агалов** үгэ хэлэхэдэ: —«Буряад ороной экономическа байдал Россидахи байдалһаа сүм дуддыдаха болоно. Бидэнэр нэгэн ниитэ экономическа оршондо ажаһуунабди гээд ойлгыт», — гэжэ депутат Е. А. Авдеевэй ёһоор, национальна банкын хүдэлмэриие нарижуулха хэрэгтэй.

Сессиин гурбадахи үдэртэ энэ асуудалаар ямар нэгэн шиидхэбэри абтабагүй.

С. ОЧИРОВ,
И. ГОМБОИН.

Хабарай тарилгые угтуулан

Репортаж

ТИГЭЛ НАЙДАЛТАЙ ХҮДЭЛНЭ

Тэрэниень батадхан, тус бригадын механизаторнуудай үнэрһэн жэлэй үрэ дүнгүүд тухай тобшоор дурдахада, нимэ байна.

Нёдондо нилээд гандуу улариталай жэл байгаашье һаань, эндэхид газар тариналангаа һайнаар эрхилжэ, бүхы хүдэлмэриие саг соонь, агротехникын, нарин заабари соо хэжэ шадаһанай ашаар гектар бүриһоо дунда зэргээр 17,8 центнер гэхэ гү, али бүхыдэнь 23,7 минган центнер тариа сохиһон байна. Тэрэнэйнгээ ашаар эрхим шанартай үрэһөөр ооһэдыгоо гүйсэд хангаа, горитой тариа худалдажа, андалдажа, хэрэгээ бүтээгээ. Үнэргэһэн жэлдэ зарим бүхэли ажахышье нимэ ехэ орооно абажа шадаагүй. Энэл бригадын хартаабхашан П. Е. Чистяковой звено гектар бүриһоо 122 центнер ургаса хурнагаа. Мүн эндэхи механизаторнуудые нёдондо 1100 гаран гектар газарта тэжээлэй элдэб ургамалнуудые холиижо тариад, тэрэнээ муу бэшээр ургуулжа, 6270 тонно силос дараа һэн.

Ооһэдынгөө механизаторнуудта найдахадаа, тэдэнэй мэргэжэл шадабариень, арга боломжыень һайн мэдэхэ хадаа байгша ондо үнэргэһэн жэлэйхинһээ дутуугүй ургаса абахабди гэжэ бригадир эгээл энээн дээрэһээ баталан хэлээ ёһотой.

Тэрэ үдэр олохон механизаторнуудтайнь хоорэлдэхэдэ, ямаршье бэрхэшээлэй тохёолдоо һаань, энэ бригадынхид аргыень оложо, хабарай тарилга хаһа саг соонь, һайн шанартайгаар үнэргэжэ шадаха гэжэ этигэхээр байгаа һэн. Энэ, тэрэ юумэн дуталдана, юумэнэй сэн айхабтар үнэтэй, салин түлбэри бага гэхэ мэтыи олон гомдоо хэлэбэшье, тэдэнэр юунэйшье болоожо байгаа һаа, хэдэг лэ ажалаа хэхэбди гэжэ булта мэдүүлнэ.

Заһабарилга дээрэ хамтаараа хүдэлдэхэшье һаа, нэн түрүүн хүн бүхэмнай оор оорыгоол тракторые һайнаар бэлдэхые оролдодот гээшэбди. Илангаяа оорыгоо тракторай бүхы «хүндүүлхэй газарые», юуень задалжа шалгахала хүн бүхэн һайн мэдэнэ ха юм. Дүршэлтэй механизаторнуд Павел Вишняков, Петр Чистяков, Василий Бадашков, Леонид Павлов, Андрей Хороших, Леонид Соколов гэгшэд тракторнуудаа һайнаар заһабариланхай. Эдэнэрэй техникэ һаадгүй хүдэлхэ гэжэ лаб найдахаар. Тэрэшэлэн техникэ заһабарилгын үедэ электрогагнуушан Агафон Степанов, слесарь Филипп Пытин гэгшэд хуушан деталь, частнуудые һэльбэхэ, шэнэлхэ талаар иланганяа схэ юумэ хэ,—гэжэ бригадир Н. Н. Соколов хоорэнэ.

— Танай хэлэһээр ойлгохо, хабарай тарилгада хабаадулагдаха бүхы трактор, машинануудтнай гол түлөө бэлэн болгогдохой юм ха юм даа,—гэхэдэмни, бригадир нигэжэ нэмэбэ:

— Сэхыень хэлэхэлэ, урданайхидал адли техникээ 100 процентээр заһабарилжа бэлэн болгожорхиһон бригада олдохогүй ааб даа. Худалаар хэлээд яахамнайб? Ядахын сагта түрүүшын эзлжээндэ тариалан дээрэ хүдэлгэдэхэ, тарилгын гол түлэб хүдэлмэрие даажа гараха трактор, машинануудаал бэлэн болгоһомнай болоо. Түрүүшын үдэрһөө 3—3 селкэтэй хоёр агрегат сэбэр паар дээрэ шэнинсэ тарижа эхилхэ юм. Тэдэ агрегадуудые трактористнар Леонид Павлов Василий Ивлев хоёр жолоодохо, бэшэ механизаторнуд тариха газарые элдүүрилхэ, эртын паар хахалха байна. Тиихэдэ хартаабхашад Петр Чистяков, Василий Лаптев гэгшэд мүнөөнөө газар дээрээ шэбхэ зоожэ, тараажа байна.

— Хэзээнһээ тарижа эхилхэбта?—гэжэ асуубаб.

— Урзанда, нёдондо эртын тариае апрелиин 26—28-һаа хойшо тарижа эхилээ һэмдэ. Барагшье ургаса абтаа һэн. Энэ жэлдэшье тэрэл болзортоо тарижа эхилхээр хараалнабди. Энэ жэлдэ газарай хүрьһэн яһала шинг-тэй, эртэшье гэдэг. Одоо ургаса тари гэмээр лэ байна.

Түрүүшын эзлжээндэ 900 гектар паар дээрэ шэнинсэ тарихабди. Саада тээнь обёос тариха 600 гектар намар хахалһан газар бии. Эндээ культивацин хэжэ, хүрьһыень зоолэрүүлээд тарихабди.

— Газартаа минеральна үтэгжүүлгэ оруулха гүт?

— Мүнөө энэмнай бэрхэтэйхэн асуудал болоихой. Минеральна үтэгжүүлгын айхабтар үнэтэй болошоһон дээрэһээнь арай гэжэл 100 тонно аммиагтай уһа абанхайбди. Тэрэнээ гол түлэб сэбэр паар дээрээ оруулхабди,—гэнэ бригадир.

Гэхэтэй хамта энэ ажахыда ямаршье тиимэ шидхэхэнь бэрхэтэй асуудал үгы, хамаг юумэниинь зүндоо бүтэжэ байна гэхэ һаһал аргагүй. Хаа хаанахидал адли трактор, машиныи шэнгэн түлишэ, тоһодолгын хэрэгсэл ушөөл дутамаг байнаар. Мүнгэ урьһаар (кредит) абажа, тэрэниие худалдажа абаха, зөөхэ хэрэгтэй. Хабарай тарилгын үедэ хээрэ худэлжэ байһан зониие һайнаар эдеэлүүлхэ тухай эртэнһээ бодомжолхо, бэлдэхэ шухала болоно.

Юрэдоол харюусалгатай халуун хүдэлмэриин эхилхэсэ байхада, бригадирай үдэрэй һаңаан, һуниин зүүдэн болгохо асуудал юу барагдахаб? Гэбэшье үндэр ургасын эхи табихада тааруу һайн хабар байха аабза гэжэ эндэхид эгигэл найдалтай хүдэлнэ.

М. НАМЖИЛОВ.

Барилдаан

ДАХИН СУУРХУУЛБА

Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Европын түрүү һуурн эзэлхын түлөө мүрысөөн дүүрэжэ, эрхим бүхэнүүд тодоруулагдаба. Италиин ниислэл—Рим хотодо апрелиин 8-һаа 10 болотор ехэ энэ мүрысөөн үнэргэгдэһэн байгаа.

Манай нютагай хүбүүн, уласхоорондын классай спортын мастер Сергей Замбалов ехэ нааданда хабаадалсахаяа ошобо гэжэ мэдээсэһэн байгаабди.

Сергей Римэй хибэс дээрэ гурбадахи һуури эзэлжэ, хүрэл медальтай тоонто шотагаа бусажа ерэбэ.

Спортын ветерануудай дунда дүрэ буляалдалгын барилдаагаар дэлхэйн түрүү һуури эзэлхын түлөо үнэргэгдэһэн мүрысөөндэ Буряад ороной мэдээжэ барилдаашад ошоо. Эдэнэриай хэд бэ гэхэдэ, уласхоорондын классай спортын мастер Мүнхэ Содномович Цыдыпов, спортын мастер, Буряад барилдаагаар республикын арба удаа чемпион болоһон Виктор Васильевич Баймсев хоёр болоно.

Мүнхэ Цыдыпов 40 наһатайшуулай дунда барилдахадаа, хоёрдохи һуури эзэлжэ, мүнгэн медальда хүртэбэ. Харин 50 наһатайшуулай дунда үнэргэгдэһэн барилдаанда шадамар бэрхэ мэхэ гохо хэдэг Виктор Васильевичлай үнэн бэсэ бэлжэ барилдахадаа, одоол ёһотой бүхэ байһанаа үшөө дахин гэршэлбэ бшуу. Тингэжэ алтан медальда хүртэнхэй, дэлхэйн чемпионой нэрэ зэргэтэй түрэл нютагтаа бусажа ерэбэ.

— Гурбан бүхэнүүдэй тренер болоожо ошоһон СССР-ый болон Россиин Федерациин габьяата тренер Г. Б. Баймеевэй хүтэлбэрилһэн эдэ хүбүүднай гурбуулан шалгаржа, алган, мүнгэн, хүрэл медальнуудта хүртэжэ, Байгалай үмэнэ түбхинэһэн Эхэ ороноо дахин суурхуулбал даа,—гэжэ республикын Физкультура болон спортын гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшын орлогшо В. Н. Иванов омогорхоно.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи нюурта. Һарадаа нэгэ удаа гаража байдаг заншалта «Эрдэм, техникын эдчшэдэ» тусхай хуудаһан.

3-дахи нюурта. Соёлой эмхинүүдтэ. В. Баторов: «Үүргэнь дээшэлһээр». Һурагшадай олимпиадаһаа. Ц-Х Жамьянова: «Үнгэрэгшэ һарын хуушаар». Аймагай газетэнүүдһээ. ИТАР—ТАСС: түби дэлхэй мүнөөдэр.

4-дэхи нюурта. Агуу Илалтын 50 жэлэй ойдо. И. Балуров: «Сэрэгшэ врачай сэхэ харгы». Шатарай булан. Н. Галданов: «Эмануил Ласкер». Зурхайшын зүбшэл.

Бодонгууд **АБИДА**

«БУРЯАД-МОНГОЛОЙ ТОБШО ТҮҮХЭ»

I. Бүлэг. Буряад – монголой бүрилдэсэ

(Үргэлжэлэл. Эхишиньн 1994 оной мартын 15-най дугаарта).

Байгал нуурай заха, Ангар мүрэн ба Баргажан голой адаг, Бархан уулын оршондо Бедэ гэдэг аймагтан нютаглан амидаржа байбаб. Тэрэ аймагай толгойлогшонь Бүртэ-Шоно нэрэтэй. Тэрэ сагай Монголой олон аймагые Хитадай эртэнэй түүхэ бэшэгтэ «Бе-ди» гэжэ тэмдэглэдэг юм. Ушарынь хадаа тэрэ үеын хойто газарай аймагууд Дундада орондо (Хитадта) үргэлжэ добтолон дээрмэдэжэ байһан туладань тэдэ аймагуудые дайсан харшаар үзэжэ, «бей-ди» («северные варвары») гэжэ нэрлэдэг байжа болоо.

Бедэ аймаг болбол Монголой нэгэ аймаг болодог, тиин буряад-монголшуud тэрэнэй бүридэлдэ ородог байгаа.

Ниитын он тоололой 85. һаа 87 онуудай үедэ ара хуннануудые сяньби аймаг бута сохижо, ара хуннануудай үлэгдэлынь сяньбиин нэгдэлдэ ороһон байна. Ниитын он тоололой 90-ээд онуудай үеэр сяньбини харьяада дунху, хуннуунар баттажа, тэдэнэр сяньби аймагтай нинлэжэ, сяньбиин угай бүриллдэлые хубилгаһан байна. Тэрэ үеһоо эхилжэ, сяньби гэдэг нэрэ доро хунну, дунхунар холисолдожо, сяньбинь уг удамай талаар нэгэ түрэлэй аймаг бэшэ болоо.

Нигэжэ элдэб аймаг холисолдон худхалдаха, нэгэдэхэ ябадал хойшодоо Монгол орондо үзэгдэдэг байһан. Тиимэһээ эртэнэй монгол хэлэн улам баяжажа, бусад манжа (зурчид), тюрк, хамниган (эвенк) хэлэнүүдтэй харилсан, үгэнүүдэйнь бүриллдэлгэ хүгжэһөөр ерэһэн байна.

Буряад-Монголой түүхэ ба арадай аман уламжалалда үндэнэлбэл, Сэлэнгэ голой адагай, Ангар мүрэндэ шудхаһан тэрэ оршомой хэдэн ууланууд һаа үргэлжэ галай үтаан гаража байдаг байгаа. Тиимэһээ тэрэ уулануудые байгаа гал (байнга гал) гэжэ нэрлэдэг бэдэй. Хожом нэгэн сагта тэрэ уулануудынь газарай хүдэлэлтэһөө дэлбэрэн сүмэроод, ехэ нуур болон хубилхадань, тэрэнэй уг нэрэдэнь үндэнэлжэ, Байгал нуур гэжэ нэрлэһэн юм. Нигэжэ Ангар мүрэнэй эхинэй Байгал нуурта шудхаһаньнь Дээдэ Ангар, Байгал нуурһаа гараһаньнь Доодо Ангар гэжэ нэрлэһээр байна.

Арадай аман яриандa буряад-монголшуud эртэ сагһаа Байгалай оршомдо нютаглан амидаржа байһан, мүн уулын дэлбэрэлтэнээ боложо газар сүмэрэн, ехэ уһанай гараһан аюулда дайрагдаад, «дайдамнай далай болоһон» гэдэг яриан мүнөө болотоо байһаар юм. (Хубитын Шираб-Нимбуугай түүхэ).

Буряад-Монголой түүхэ тухай түрүүшын мэдээнүүд арбан гурбадахи зуунай үедэ бэшэгдэнэн «Монголой нюуса тобшодо» хэлэгдэнхэй. Тус хайлбал, тэрэ үеын монгол аймагуудай дунда хори-түмэд (хори буряад) гэжэ обогтон тэмдэглээтэй. Арбан хоёрдугаар зуунай үе ба арбан гурбадугаар зуунай үедэ буряад-монголшуud Байгал нуурай оршомдо нютаглажа байһан байна.

Чингис хаанай Монголой олон аймагуудые нэгэдхэхэ үедэ буряадшуудые Монгол уласта нэгэдүүлэһэн тухайнь «Нюуса тобшодо» яһала тодорхойгоор хэлэгдэнэн байдаг. Тиимэһээ Буряадай бүриллдэлые Монголһоо һалгажа үзэхын аргагүй юм.

Буряадшуud монгол аймагуудай дундахи нэгэ аймаг болохонь маша тодорхой сайна. Буряад-монголшуud эрэ үеһөө монгол хэлээр лэ хэлэдэг байгаа. «Нюуса тобшодо» мүнөөнэй буряад хэлэндэ хэрэглэгдэдэг үгэнүүд олон юм.

Шажан шүтэлгын талаар буряадшуud анхан сагта бөө мүргэлтэй байһан. Тиин буряадай боогэй дуудалгада Байгал нуурай эрьедэхи Ойхон, Бархаһаа эхилээд, Хүлэн-Буйрай Далай нуур, Даган тала (Шэнэ Барга Зүүн хушуунай ехэ уула) хүрэтэрэ уула, гол мүрэнүүдые дурдан бооледэг һэн. Жэшээнь, Ойхоной олон нөөдөө эхилээд бооледэхэдоо, «Далайн хоолой буудални, Даган тала һуудални» гэхэ мэтын дурдалгань нютаг уһанай хубида нэгэл хэлхеэтэй байһаниинь гэршэлжэ байна.

Боогэй дурдалга болбол үндэнэтэнэй соёл, амидарал, түүхын байдалтай нягта холбоотой байдаг гэжэ эндэ ушар тодоор харуулна.

Ажахын талаар гол түлэб мал ажал эрхилжэ, адуу, үхэр, хони, ямаа тэжээжэ, һэеы гэртэ һуудаг байгаа. Баһа загаһа бариха, ан агнахые зарим тэды эрхилдэг һэн. Малай ашаг шэмэнь амидаралай гол түшэг болодог бэлэй.

«Монголой нюуса тобшодо» (1240 ондо бэшэгдэнэн) тэмдэглэһэндэ үндэнэлбэл, Монголой олон аймагуудай дунда хори-түмэд (хори буряад), баргажан (баргые) тэмдэглэһэн байна. Арбан хоёрдугаар зуунай үеын буряадшуудые булгад (булгашан), эхирэд, хэрмэшэн, хуриханн (хуринхин) аймагуудай холбоон гэжэ тэмдэглээ.

Арбан хоёрдугаар ба арбан гурбадугаар зуунай үеын Байгал нуурай оршомдохи аймагай холбоон дотор багтажа байһаниинь хори-түмэд (хори буряад), баргажан (барга), эхирэд, булгад (булгашан), хэрмэшэн зэргэ бүлэгүүд болоно. Эдэнэр буряад-монголой гол бүриллдэсэнь мүн.

Зүблэлтын Ф. А. Кудрявцев ба Г. А. Лученишев гэгшэдэй Хитадай түүхэ бэшэһээ эшэ татажа, буряад-монголой бүриллдэсые тэмдэглэһэниинь нимэ: хурихаан хүнүүд Байгал нуурай оршондо нилээд эртэнээ нүүдэллэн амидаржа байһан ба хожомынь нүүжэ ерэһэн монголшуудтай холисолдожо, буряад-монголшуудай бүриллдэсэдэ һуури табиһан юм.

Хурихаан болбол Байгал нуурай оршондохи ори ганса һуури хүнүүд бэшэ юм. Ангар мүрэнэй урасхалай оршомдохи ой хүбшэдэ үгеэнэй (эвенкнүүдэй) дээдэс эзргэлээ амидаржа байгаа.

Буряад-монголшуудай холбоодо хори-түмэд, ондоогоор хэлэбэл, хори буряадай элинсэг дээдэстэ хори-түмэд (буряад), баргадай (баргажан) һүүлдэнь хэрмэшэн, булгашан нинлэжэ бүриллдэһэн юм гэжэ бэшэжэ байна.

Эдэ аймагуудай холбоое эртэ сагта белэ улас гэжэ нэрлэжэ байгаа. Инжинаашын зохёоһон «Хүхэ һуварта» «белэ» гэһэн үгые «билэнэй» гэжэ тайлбарилжа, «белэ» улас гэһэниие «бидэнэй улас» гэжэ тайлбарилһан байдаг. Хубитын Шираб-Нимбуугай зохёоһон «Буряадай түүхэдэ» эртэ сагта Байгал нуурай оршондо байһан Барга баатар гэдэг хүн Буряад ба Хоридой гэдэг хоёр хубүүтэй байһан. Тиигээд Буряадынь Байгал нуурай хойто талада, Хилуу, Зулхэ (Ленэ) мүрэнэй оршондо нютаглажа, ан абалажа, загаһа барижа амидаржа байһан, тиин тэрэнэй хоёр хубүүдһээ үнэржэн үрэжэжэ гараһаниинь абаша, лүзэн, шоно тэригүүтэниие эхирэдэй найман эсэгэ (обог), алагы, хурамша, ашабагад тэригүүтэн булгадай долоон эсэгын (обогой) арад боложо хүгжэһэн юм. Эдэ буряадуud саашадаа хүгжэжэ (эдээн дотор ондоо газарһаа ерэжэ нэмэлтэ ороһон обогууд багтана), Баргажанда ба Хударинн талада, мүн Сэлэнгэ мүрэнөөр таража, эхирэдэй найман эсэгэ (обог), булгадай долоон эсэгэ (обогой) арад гэжэ алдаршаһан байна.

Байгалай үмэнэ талада уг нютагтаа хүдэлэнгүй һууһан Хоридойн ехэ (нэгэдүгээр) гэрэн болохо Шаралдайһаа галзууд, хуасай, хүбдүүд, шарайд, гушад зэргэ табан хүбүүн түрэһэн, харин хоёрдугаар гэргэн Нагадайһаань харгана, худай, бодонгууд, батанай, халбин (хайтан), сагаангууд (чигинүүд) зэргэ хамтадаа арбан нэгэн хүбүүнһээ үнэржэжэ, хори-арбан нэгэн обогтон боложо, Монголой хаашуулай харьяада багтажа, Байгалай үмэнэһөө Амар мүрэн (Хара мүрэн) хүрэтэрхи үргэн уужам орондо нүүдэллэн, мал ажахые голшолон эрхилжэ амидаран байгаа. Энэ болбол ниитын он тоололой арбан хоёрдугаар зуунай үе хүрэтэрхи байдал болоно.

Оршуулагшаһаа: Буряад арадай эртын ба дунда зуунай үеын түүхэнь Монголой ба монгол угсаатанай таһаршагүй нэгэ хубинь болоно гэһэн методологическа хараа бодомжо баримталан, зохёогшо энэ тобшо түүхэсэ бэшэһэниинь зүйтэй. Урдань үзэл сурталай ехэ баадхалгын, национализм, панмонголизм болон элдэб хэлбэринүүдтэй хододоо тэмсэл хэгдэжэ байһан үедэ буряад арадай түүхэ зорюута хазагайруулагдан, буруу харуулагдадаг, тэрэниие бусад монгол угсаатан. Һаа таһалжа харадаг ехэ алдуу байһан юм гээд һаяшаг гараһан «История Бурятии в вопросах и ответах» гэжэ номдо бэшэгдэнэ.

Монгол угсаатанай бүри эртын түүхыень абабал, мүнөөнэй бүхы монгол, буряад орондо хабтагай шулуун хүүрнүүд (плиточные могилы) дайралдадаг. Эдэ болбол манай ээрын аяар урдахи үеһөө үлэһэн зүйлнүүд, эдэниие ямар нэгэн тодорхой арадтай холбохонь бэрхэтэй, зүгоор энэ нэгэдэлһээ тюрк болон монгол угсаатан бүриллдэжэ гараһан. Тиин монголшуудай хойто һалаань буряадуud болодог хадань бронзо үеын хабтагай шулуун хүүрнүүдтэй зонние буряад арадай эгээл эртэ сагай элинсэгынь гэжэ харахада болохо юм гээд манай мэдээжэ археолог П. Б. Коновалов тоолоно.

Тэдэ зоннөөо нааша хэдэн олон зуун жэл үнгэрхэдэ, мүн манай нютагташье мүр сараагаа үлдооһэн хуннануud манай ээрын III зуунаһаа манай ээрын I зуунай эсэс болотор байһан. Эдэнэй холбоондо элдэб яһатад, түбхын түрүүндэ тюркнууд ба монголнууд, мүн эвенк болон нранцуудайшье элинсэгүүд ородог байһан бололтой гэжэ олонхи эрдэмтэд тоолодог.

Хуннануудай үгрэниинь саашадаа бин болоһон монгол туургатанай хулинсагай байгуулһан гүрэнүүдтэ ехэ үльгэр жэшээ боложо үгөө. Тиигэжэ Сяньбини гүрэн манай ээрын 1—3 зуунай үедэ, Жужаан улас 4—6 зуун жэлдэ, Тюрк улас 540—840 онуудта, Уйгар улас 745—840 онуудта, Хиргис улас 9—10 зуунай үедэ, Хитан (Кидань) улас X—XII зуунай үедэ байһан, тиин буряадай элинсэгүүд тэдэнэй мэдэлдэ байһан бололтой.

Түүхэшэн Бодонгуud Абида сяньбиин үе тухай багасага хэлэбэшье, Чингис хаанай 13 зуунай үедэ байгуулһан Ехэ монгол уласай урдахи 2—3 зуун жэлэй буряадай элинсэгэй байдалые харуулна. Тиин мүнөө Буряадай эрдэмтэдэй бэлдэжэ байгаа Буряад ороной түүхые бэшэхэдээ анхармаар хэдэн зүйл хэлэбэ. Нэгэдэхеэр, Чингис хаанай гараһан Боржогон обогой, мүн хори буряадай уг удамынь болохо Бүртэ-Шоно Бедэ гэдэг монгол гарбалта аймагай нөөниинь байһан, тиин тэрэ бедэ гэжэ үгэнь хитад хэлэнһээ гарбалтай байжа болоо ха.

Энэ бедэ гэжэ арадай түүхые саашадань шэнжэлжэ үзэхэ, тиин хожомынь буряад арадай үндэнэ һуури болоһон булгад, эхирэд, хэрмэшэн, хурихаан, хори-түмэдүүд тэрэ Бедэ аймагай хүреэндэ нэгэн бүхэлн нэгэдэл байгуулһан гү гэжэ шэнжэлхэ хэрэгтэй. Хоёрдохёор, Абида ахай хэлэхэдээ, буряадай хулинсагай байһан газарынь Байгал далайн хойто захаһаа Барга орон хүрэтэрэ нэмжыжэ байгаа гэнэ. Энэ һанамжаяа боогэй дурдалгаар гэршэлһэниинь ехэ һонин зүйл болоно. Тюрк, хиргис уласуудай эзэрхэжэ байха үедэ монгол туургатанай гол байһан газарынь Байгалһаа Хинган уула хүрэтэрхи дайда байгаа юм гэһэн нэрэтэ эрдэмтэдэй хараа бодолтой Бодонгуud Абидын һанамжа тааралдана. Юрэ энэ дурдагдаһан хизаар хадаа монгол туургатанай эртэ балар сагһаа эзэлжэ байһан дайда гэжэ харабал зүйтэй гэжэ һанагдана.

Л. ШАГДАРОВ,
БИОН-ой эрдэмтэ хүдэл. мэрилэгшэ.
(Үргэлжэлынь хожом гараха).

Би Эрдэмэй академиин, М. В. Келдышэй нэрэмжэтэ Прикладной математикын институдта арбаад жэлдэ хүдэлнэб. Математика гээшэмнай үндэһэн шухала, гол эрдэмүүдэй тоодо ородог. Жэшээнь, математика хэрэглэн, тэн тодорхойгоор бодомжолонгүй нэгэшье ядерна түршалга үнгэргэжэ болохогүй, тон тодорхой математическа моделированиг хэнгүйгөөр, замбуулинай нэгэшье онгосые дэгдээжэ болохогүй юм.

Эдэ мэтын айхабтар орёо зорилгонуудые шиндхэхын тулада манай институт байгуулагдаһан, тэрэнэй түрүүшын директорынь суутэ академик М. В. Келдыш байһан юм. Олон жэлэй туршада институдай тоолон тодорхойлогын эгээл һүүлэй үеын машинануудаар, бусад хэрэгтэй юумээр һайн хангагдажа байһан юм.

Манай институдай урда тон орёо шухала зорилгонуудай табигдадаг хадань эндэһээ олон томо эрдэмтэд урган гараһан, бүхы дэлхэйдэ мэдээжэ научна һургуулинууд бии болоһон байна. Нэгэ жэшээ хэлэбэл, СССР-эй Наукануудай академиин президент байһан академик А. П. Александров «Буранда» хабаатай асуудалнуудые шиндхэжэ үгыт гэжэ манда хандаһан юм.

Тэдэниие шиндхэхын тулада амяараа институт байгуулха, тэрээндэ хэдэн зуугаад, мянгаад хүдэлмэрилэгшэдтэй байха эрхэ олгохо гэһэн һанамжа бии болоод байгаа. Теэд манай институдай 15 хүнһөө бүриндэһэн нэгэ бүлэг тэдэ бүхы асуудалнуудыень богонихон болзорто шиндхэжэрхиһэн юм. Тэдэнэр ехээр ларангүй, шэнэ институдай, шэнэ тушаалнуудай бии болохые, шэнэ нэрэ солонуудай олгогдохые хүлеэжэ байха аргатай байһан аад тиигээгүй.

Энэ жэшээ юундэ дурдабашы гэхэдэ, тэрэ «Буранине» мүнөө Соёлой паркда абаашажа, тэрээн соо һүниин клуб юм гү, али ресторан нээхэеэ байна гэдэг. Теэд тэрэ «Буранда», мүн тэрээн шэнэгн бусад ехэ системэнүүдтэ иматтал айхабтар ехэ хүсэн, мүнгэн бэшэ, харин толотомо олон эрдэмтэдэй-мнай оюун бэлиг, абьяас шадабари, ехэ ухаан бодолынь гаргагдаһан байгаа бшуу.

Энэмнай мүнгөөр худалдажа абахын аргагүй, харин хэдэн арбаад жэлдэ үргуулагдадаг зүйл шуу.

Тоолон тодорхойлдог техникымнай американ компьютернуудта орходоо хэдэн арбаад, зуугаад дахин удаанаар тоолодогшье һаань, мань эрдэмтэд, мэргэжэлтэд сэрэгэй болон замбуулинай талаар гадаадынхидһаа дутадаггүй, харин олон ушарта тэдээнэйхиһээ үлүү һайн юумэ бүтээдэг байгаа ха юм. Ушарынь хадаа аша үрэ ехэтэй алгоритмуудые, үлэмжэ нарин һайн модельнүүдые ухаалан зохёожо шадалаг байгаабди.

Харин мүнөө эдэ бүгэдые гүрэл ехэ хайхархана болинхой. Жэшээнь, манай институт гэрэл болон уһанай түлөө 100 миллион түхэригэй үриде оронхой. 1993 ондо дунда зэргын салимнай 36 мянган түхэриг һөө дээшэ гараагүй.

Үнэрһэн хэдэн жэлдэ бүхы шахуу юумэ һандаргашадал адляар мүнөө эрдэм наука һалгаагдажа байна. Тиихэдээ Советскэ Союзые, Коммунис партине, армние, академние нэтэл сценариар һандаргана гэжэ харахаар.

Һалгахаяа һанаһан юумэеэ эхин түрүүн аргагүйгөөр муушална. Һүүлээрнь урдань байһан холбоонуудые таһара татажа, хүтэлбэриин системые эмхи гуримгүй болгожо, дээгүүр байгшадые элдэб аргаар худалдан абана.

Саашадаа, жэшээнь, армида, академидэ мүнгэ улам багаар һомолдог гү, али зарим ушарта огто һомолхоёо болишоно. Тиигээд һалгахаяа һанаһан юумэнэйнь гүйсэд һандархада, тэрэ бүхыдөө муу байгаагүй, һайншье талатай байгаа гэжэ байжа мартасагаагаад, мүнгэ һомолхо хэбэр үзүүлдэг.

Теэд һайн эрдэм наукагүйгөөр холо харайгдахагүйл. Урдань манай институт замбуулин бомбо хоёрто гол анхаралаа хандуулдаг байгаа. Харин саашадаа мүн лэ орёо ехэ зорилгонуудые шиндхэхэ ёһотойбди.

Эндэ заримыень тоолобол нимэ: полупроводниггуудай физикын ба экологиин талаар, аэродинамикада болон лазерна системэнүүдтэ, жолоодгодог термоядерна синтездэ, мүн хэмэл ухаанай талаар математическа моделированиг бэелүүлхэ, замбуулинай, юрэ замби түбиин болон робототехникын, үбшэнүүдые таниг мэдэлгын талаар шэнжэлгэеэ үргэлжэлүүлхэ, бүхы дэлхэйдэ хабаатай асуудалнуудые шэнжэлхэ, шэнэ үеын алгоритмнуудые, тоолон тодорхойлолгын системэнүүдые, программированиин хэлэнүүдые, орёо объектнүүдые ямар аяр ааша гаргахыень уридшалан мэдэхэ системэнүүдые ухаалха ёһотойбди.

Урдань ороной ехэ зорилгонуудые ухаанда ёһотой дуулагдаал һаа зорилгонуud шэ

Урдань ороной ехэ зорилгонуудые хада, нэг түрүү дэмтэд элсүүлэг Тэрэнэй ашаар дагуур хүсэтэ о до ороо бэлэйб

Мүнөө манай оронние шэнэ нэдэлгэ хэхэдэ да тушэлгаг лаан мэдүүжэ тэмгэ ябана хэ хи азагүйгөөр һөө халигша г нигэжэ хэлэдэ лизмһаа (хубиг гэһээ, реформ нээ) ондоо шэ мэн байхагүй хы юумэндэ аа тернатива бай нэмэл орёо шэнжэлэгшэд, тай юрын хүн хэл. Шалэн аб мэн байна гэ ди ха юм. Т хогүй зон ехэ лон гэхэдээ дааа. Агуулхэ лоо гомдохоо

Г. МАЛ
физико.

ЭРХИМЭЭ ҺАЛГААХАНЬ ГҮ

гуулха, тэрээндэ хэдэн зуугаад, мянгаад хүдэлмэрилэгшэдтэй байха эрхэ олгохо гэһэн һанамжа бии болоод байгаа. Теэд манай институдай 15 хүнһөө бүриндэһэн нэгэ бүлэг тэдэ бүхы асуудалнуудыень богонихон болзорто шиндхэжэрхиһэн юм. Тэдэнэр ехээр ларангүй, шэнэ институдай, шэнэ тушаалнуудай бии болохые, шэнэ нэрэ солонуудай олгогдохые хүлеэжэ байха аргатай байһан аад тиигээгүй.

Энэ жэшээ юундэ дурдабашы гэхэдэ, тэрэ «Буранине» мүнөө Соёлой паркда абаашажа, тэрээн соо һүниин клуб юм гү, али ресторан нээхэеэ байна гэдэг. Теэд тэрэ «Буранда», мүн тэрээн шэнэгн бусад ехэ системэнүүдтэ иматтал айхабтар ехэ хүсэн, мүнгэн бэшэ, харин толотомо олон эрдэмтэдэй-мнай оюун бэлиг, абьяас шадабари, ехэ ухаан бодолынь гаргагдаһан байгаа бшуу.

Энэмнай мүнгөөр худалдажа абахын аргагүй, харин хэдэн арбаад жэлдэ үргуулагдадаг зүйл шуу.

Тоолон тодорхойлдог техникымнай американ компьютернуудта орходоо хэдэн арбаад, зуугаад дахин удаанаар тоолодогшье һаань, мань эрдэмтэд, мэргэжэлтэд сэрэгэй болон замбуулинай талаар гадаадынхидһаа дутадаггүй, харин олон ушарта тэдээнэйхиһээ үлүү һайн юумэ бүтээдэг байгаа ха юм. Ушарынь хадаа аша үрэ ехэтэй алгоритмуудые, үлэмжэ нарин һайн модельнүүдые ухаалан зохёожо шадалаг байгаабди.

Харин мүнөө эдэ бүгэдые гүрэл ехэ хайхархана болинхой. Жэшээнь, манай институт гэрэл болон уһанай түлөө 100 миллион түхэригэй үриде оронхой. 1993 ондо дунда зэргын салимнай 36 мянган түхэриг һөө дээшэ гараагүй.

Үнэрһэн хэдэн жэлдэ бүхы шахуу юумэ һандаргашадал адляар мүнөө эрдэм наука һалгаагдажа байна. Тиихэдээ Советскэ Союзые, Коммунис партине, армние, академние нэтэл сценариар һандаргана гэжэ харахаар.

Һалгахаяа һанаһан юумэеэ эхин түрүүн аргагүйгөөр муушална. Һүүлээрнь урдань байһан холбоонуудые таһара татажа, хүтэлбэриин системые эмхи гуримгүй болгожо, дээгүүр байгшадые элдэб аргаар худалдан абана.

Саашадаа, жэшээнь, армида, академидэ мүнгэ улам багаар һомолдог гү, али зарим ушарта огто һомолхоёо болишоно. Тиигээд һалгахаяа һанаһан юумэнэйнь гүйсэд һандархада, тэрэ бүхыдөө муу байгаагүй, һайншье талатай байгаа гэжэ байжа мартасагаагаад, мүнгэ һомолхо хэбэр үзүүлдэг.

Теэд һайн эрдэм наукагүйгөөр холо харайгдахагүйл. Урдань манай институт замбуулин бомбо хоёрто гол анхаралаа хандуулдаг байгаа. Харин саашадаа мүн лэ орёо ехэ зорилгонуудые шиндхэхэ ёһотойбди.

Эндэ заримыень тоолобол нимэ: полупроводниггуудай физикын ба экологиин талаар, аэродинамикада болон лазерна системэнүүдтэ, жолоодгодог термоядерна синтездэ, мүн хэмэл ухаанай талаар математическа моделированиг бэелүүлхэ, замбуулинай, юрэ замби түбиин болон робототехникын, үбшэнүүдые таниг мэдэлгын талаар шэнжэлгэеэ үргэлжэлүүлхэ, бүхы дэлхэйдэ хабаатай асуудалнуудые шэнжэлхэ, шэнэ үеын алгоритмнуудые, тоолон тодорхойлолгын системэнүүдые, программированиин хэлэнүүдые, орёо объектнүүдые ямар аяр ааша гаргахыень уридшалан мэдэхэ системэнүүдые ухаалха ёһотойбди.

ҮРГ

Иналгын ай
мнэнүүд муу
нуудые туйлад
а соогоо тү
ргэдэ гараба.
байһан түлэ
нартай бээ.
иналгын бөө
алиниишье
ажалдаа ха
ар хандана.
ой нэгэ хэдэн
е дурдаа: уни
тоо түсэбөөр
һоо халигша г
байха аад,
ногоо. Уншаг
ой мянган ном
аад, 309.518
гүтөө. Харин
уншагшадай
байха аад,
ой байна.
ажахынуудта,
нэгэдэлнүүдтэ,
шэнжэлэгшэд,
смшэдтэ түр
номуудые,
мэн байна гэ
е тараана, тэ
батална.
эмхиннүүдтэ
ябуулга-
Агуулхэ
лоо гомдохоо
г. байна. Инал-
библиотекэ 30
17, һургуу-
болон бусад
номой
туһа, заабаг
Мүн номуудые

Оронгодо айл
Иналгада хи-
шэнжэлэгын
тусгаар та-
дэ. Түбэй
библиотекарь-
ура эдэнэртэ
ургэнэ. Биб-
ажал шал-
үүл урма-
мүнөө саг-
хэрэг.
ндэ хүшэр
ёрын ба-
рэглэгдэнэб,
шуулагшадай
байна, һургаал-
ан, эдэ үгэнү
ёлгэ номуудыг
элүүр энхээр
ба тухай
брошюрануud.
эхэнүүдтэ
заабарн һур-
Нимэрхүү
ондоо айл-
ёлгэ һай-
ётойл туһа бо-

БАГА ХҮНДЭ
уурат тар
ёо дунда эзэ
хүндэ байд
Эрэнүүл мат
техникэдэ б
Онсо бэлигт
математикууд
басагаан дайра
зуура бөөн
хүбүүдһээ т
болоно, х
бэлэгэр бүт

ОРЭГЭН
АШАНУУД
сэрэгэн бю
триллион түхэр
баталаглаг
Россин Фе
ронын министе
7,5 трилли
үгтэхэ хара
ороондо 6
ронын минист
10 трилли
хэрэгтэй бла
ороондо 65 ш
багаг даһан боло
техникэ боло
ргэлэнүүдые
дотоодын д
6,5 миллиа
адаадын дэлгүү
иллион США-
ронын минист
ороо. 1993
ргөөр 1600 б
ргадажа абтаа.
ронын мини
ной мэдээсэһэ
ксин Федераци
993 оной дек

Буряадай эрдэмтэдэй бүтээл

СИБИРИИН УРАН ЗОХЁОЛШОД ХЭЛЭН ТУХАЙ ШЭНЖЭЛЭЛ

Нимэ нэрэтэй статьянуудай суглуулбарине Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай дээдэ һургуулиин хэлэ бэшэгэй мэргэжэлтэд хэблэн гаргаба. Эндэ дүшөөд гаран жэлдэ зааһан ород хэлэнэй багша, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор О. А. Нечаева тус суглуулбарини эрдэмтэ редакторынь байжа, мүнөөнэй хүшэр сагта тэрэниие хэблэхэ талаар схэхэн ороолдоло гаргаа юм.

Ольга Александровна үниниөө хойшо энэ асуудалаар һонирхожо, олон үгүүлэл бэшэһэн байна. Жэшээлбэл, «Этнографическая лексика как источник обогащения русского литературного языка» (1965; энээн соогоо «поэзы», «утуг» гэхэ мэтын буряад гарбалтай үгэнүүдые ород хэлэнэй словарынуудта оруулха хэрэгтэй гэнэ), «Диалектизмы в художественных произведениях Сибири» (1960), «О языке и стиле романов И. Калашникова «Разрыв-трава» и «Жестокий век» (1982), «Сибирская рыболовецкая и охотничья лексика в романе М. Жигжитова «Подлеморье» болон бусад статьянуud болоно.

Мүнөө гараһан суглуулбарида О. А. Нечаева «Мастер национального колорита и живого образного языка (О романе М. Жигжитова «Год белой курицы») гэһэн статья оруулжа, энээгээрнь тус суглуулбари нээгдэнэ.

Буряадай мэдээжэ уран зохёолшо М. Жигжитовэй һүүлшын роман болохо «Сагаан тахяа жэл» гэжэ ном соонь жанжан Сүхэ-Баатарай ударидалга доро гадаадын феодалнуудтай монгол арадай тэмсэл хэжэ, яажа илалта туйлаһан тухайнь хэлэгдэнэ. Тиин монгол арадай байдалые зүбоор харуулжа, онсо оорсэ шэнжэнүүдыень тобойсо зураглахын тулада уран зохёолшо ямар монгол үгэнүүдые, мүн Сибириин нютагай ород үгэнүүдые хэр олоор, яажа хэрэглэнэб гэжэ О. А. Нечаева харуулба.

Тусхайлбал, нилээд олон монгол үгэнүүд, жэшээнь, эдеэ хоолой нэрэнүүд (арул, урум), гэр һуудалай хэрэгсэлэй нэрэнүүд (авдар, тоно), хүндэ хандаха үгэнүүд (баршa, нукер, эмчи, хубун, хүхэн, убго), саг жэлые тэмдэглэһэн монгол үгэнүүдэй сэхэ оршуулга (час быка—һүниин тэн, час лошади — үдын үе, год черной коровы, год желтой овцы), гуртал хубсаһанай нэрэнүүд (дэли, гутул) гэхэ мэтэ үгэнүүд шэнжэлэгдээ.

Тус романай хэлэнэй хоёрдохи онсолигынь гэхэдэ, ород арад зоной үгэнүүд олоор хэрэглэгдэнэ. Эдэнь юрын хара хэлэнэй үгэнүүд (драпанули, несусветный, девка, магазея), нютагай Сибириин үгэнүүд (девча, лонись, паря, варнак, бравенная) г. м. Зүгөөр «Подлеморье» гэжэ романда орходоо хара хэлэнэй үгэнүүд эндэ нилээд үсөөнөөр хэрэглэгдээ, энэнь темэһээ болоо гэжэ тэмдэглэгдэнэ.

Тэрэ романдань Байгалай эрьеын хара барга загаһашад, ангуушад, бодхуултаһан хааташнууд ехэ мэтэ харуулагдаһан байгаа бшуу. Мүн дээдэ Монголой изагууртанай хэрэглэдэг байһан үгэнүүд, тогтомол холбоонуud оршуулагдажа үгтэнэ. Жэшээнь, «солнечно-светлый Богдо-хан» г. м. Эдэ бүгэдынь ашаар тус романа нилээд монгол «Үнгэ шарайтай» боложо шадаһан байна.

Мүн эдэ мэтын үгэнүүдэй шэнжэлэгдэһэн хэдэн үгүүлэлнүүд тус суглуулбарида оруулагдаа. Жэшээнь, Э. Д. Эрдынеева Бэшүүрэй шэмээшэгүүд тухай «Вересты» гэжэ романдаа В. Иванов шэмээшэгүүдэй эртын эрэ-мараяан һонин хубсаһандаал адли хэлэндээ үлөөһэн хуушан ород үгэнүүдые (обутки, пристать—эсэхэ, ладить — хэхэ, ымать—бариха, баять —хэлэхэ, робить—ажал хэхэ, заплот, прясло), мүн Сибириин үгэнүүдые (тулун—түлам, шанежка, надь, ехать двояшкой—һундалдаха), давеча, теперича, намедни, надысь, дивно, ходок, кошева, заплот), хүндэ хандадаг үгэнүүдые (батька, матка, братуха, братка, доча) гэхэ мэтэ үгэнүүдые яажа хэрэглэн, романаа «шэмээшэг нюуртай» болгоноб гэжэ харуулна.

Т. Ф. Долбеева «Эмоционально-оценочная лексика в романе Кима Балкова «Байкал— море священное» гэжэ шэнжэлэл соогоо уран зохёолшо романдаа мэдэрэл, сэгнэлтэ харуулһан ород үгэнүүд болон тэдэнэй холбоонуудые (мужественный, благородный, трудолюбивый, горделивый, здоровущий, совестно; заводишко, бестолковщина, убийца, злодей, врач, хрен мордатый, тряпичное рыло, сволочь, бедствие, страдание, горесть, подневольный, местный), буряад гарбалтай үгэнүүдые (улигершин) хэрэглэн, романайнгаа хэлэ найруулгые арад зоной хэлэндэ ойртуулжа, үнэншэмэ тодорхой болгоһон тухайнь бэшээ.

Д. Л. Шагдарова буряад хэлэнһээ ород хэлэндэ оршуулһан уран зохёолнууд тухай хэлэхэдээ, гол түлэб Н. Рыбкогой хэһэн оршуулгануудта түшэглэнэ. Н. Рыбко, М. Степанов, В. Сергеев болон бусадай хэнэн оршуулгануудта ямар нинтэ эүйл байнаб гэхэдэ, эдэнэр эхэ зохёолдонь орходоо олон юумэ өөнэдоо нэмэжэ бэшэнэ, нилээд ехэ хубилалта оруулна.

Илангаяа урда сагта буряад зоной зобожо, тулижа байһан тухайнь нэмэлтэнүүдые дуратайгаар оруулна гэнэ. Харин тэдэ оршуулгашад ооһэдөө хэлэхэдээ, бидэнэр автортай суг худалжэ, зохёолыень һайжаруулнабди гэдэг байгаа.

Энэньшье зүйтэй байжа болоо. Гэбэшье олон ушарта эдэ нэмэлтэ хубилалтануудынь авторай оорын стиль найруулгые үгы болгожорхино. Тиин буряад хэлэ һайн мэдэхэ ород, буряад зохёолшодой оршуулга хэдэг болоо һаань,, һайн бэлэй гэнэ. Гадна мүнөө зохёолшод ород хэлэ һайн мэдэхэ болоо хадаа, ооһэдоошье бүтээлнүүдээ оршуулжархиха шадалтай.

Мүн тэдэ оршуулгануудта олбог, орхимжа сан, хүрдэ, үг буряад үгэнүүдые рэглэгдэнэб, шуулагшадай илгаа байнаб

Профессор К ровай «Канон чении в эпосе статьяа суглуулдаа хэнэ, «Таһа от тан газарынь» (принцип золо эртэ ургэһаа м гэнэ, Дэлхэйн н рамгай эрхим д тоодо Египет нууд, Греци ородой алдар дэлхэйдэ суурь рагууд, зохёо хүгжэм энэ жа тээгдэнхэй, бу ёһон «алтан хэ рэтэй гэнэ. Уд гэхэдэ, ураг бүт түршүүрид байж гадаһаар туйлд хо алтан газар тэрээнһээ хойш түгэхэл болод зураг дээрэ хара тан газарынь х дээгүүр, харин рабал, нашин б дээгүүр гаралаг ёһон «Гэсэрэй» яажа бэлэлэб г гыгээр харагдаб

Бухы дээрээ лээд һонирхолтэ ри болоо, тиин мэргэжэлтэд, сту шанар болон юр һонирхолтой, т хань дамжагүй,

Ш. ЛУ

○ АПРЕЛЬ ○ 1994 ОН ○

ВОЛОКОННО-ОПТИЧЕСКА ХОЛБООН ҮРГЭДЭХЭ

Хэлхеэ холбооной талаар мэргэжэнэн «МС комьюникейшнз» гэжэ американ компани волоконно-оптическа техникын үндэнөөр хэлхеэ холбооной уласхоорондын сеть байгуулха гэжэ түсэблөөд,

Соёлой эмхинүүдтэ

...РГЭНЬ ДЭЭШЭЛhЭЭР

...ын айлхаа зорилгонуудыг муу... хада, нэн түрүү туйладэмтэд элсүүлэх... Тэрэнтэй ашаг гараба. дагуур хүсэтэй... түлаа до ороо бэлэй бэзэ.

Мүнөө мань... бөөрөнгө шэнжэлэгшэдэ... hэдэлгэ хэхэдээ хада... хада түшэглэн... лаан мэдүүлэ... тэмгэ ябана... хи азагүйгөө... hоо халигшаа... нигэжэ хэлэд... Уншаглизмhаа (хуби... гэhээ, реформ... 309.518 hэ) ондоо... Харин мэн байхагүй... шагшадай... хы юумэндэ... аад, тернатива б... байна, нэгэмэл орёл... нэшкелэгшэд... ныуудта, тай юрын... hэдэгэ түрэ... хэл. Шалгэн... номуудые, мэн байха г... рана, тэ... ды ха юм. ... батална. хогүй зон е... мхинүүдтэ... лон гэхэдээл... ябуулга... даа. Агуучехэ... 126.889 лоо гомдохо... библиотекэ... Г. МА... ана. Ивал... физико... текэ 30 ... тэдэнэй... 17, hургуу... мүнөө сагт... бусад ... hа, заабаг... номуудые... ондоо айл... лгада хи... нжэлэгшэн... гусаар та... лэ. Түбэй... библиотекарь... эдэнэртэ... нэ. Биб... ажал шал... ул урма... мүнөө саг... hэрэг. ... хүшэр... бүриад үзэгүй... өөрын ба... рэглэгдэнэб... текэтэйнүүд... шуулагшадай... айлнуудта... лагдана. Эн... hургаал... лаг... номуудыг... лан, эдэ үгэн... энхээр... бэшэхэб гэhэ... аха тухай... на. Дээрэ... ошоранууд... хёолшод боло... эхэнүүдтэ... үлэ үгэнүүд... заабарн hур... лэндэ таар... Нимэрхүү... дэг, энэнь... ондоо айл... на. Гэбэшье... табэл hай... газетэнүүдтэ... туhа бо... үгэнүүдые ор... рнадаарнь бэ... шэнжэлэл... Жэшээнь, «Ц... лагын биб... бэшэдэг аад... оной дунда... ник Сагаалга... хаха, ар... Тиин энэ ас... гэhэн ур... риал суглуулаг... дай hайн... сэлгэд табиг... hүлые hэр... «Монголизм... библиотекэдэ эр... Н. К. Калаш... хёолшодой... кий век» гэ... далай, тэ... наhаа барагдаг... тухай но... нагай hонин... элдэб... зохёолшо х... hуулаhануудж... үгэнүүдые (н... ябатаг... рачу, агтачи... ордо, ашл, у... hүүжын... отогтон, анда... текые даа... нэб, эдэнь... ревна Гон... тнин монгол... библио... гэрhэн үеые... Галина Очи... өөр харуулх... гэ... үүргэ дүүргэн... аргагүйгөөр... дэнэ. ... гайнгаа зо... Тус суглуу... бэй, бүхы... Хамагановагай... нютагай... средства конт... холбоотой... ристики (на м... ти В. Распут... библио... с Матерой»,... кын «О коми... вой характер... жей («Прощай... Вампилова»,... ко С. В. Вам... «Стилистическ... рассказах А... гэжэ үгүүлэлг... хёолнуудай... онсолигууд х... соо сохэнхидэ... мэргэжэлтэдэ... шарин жэжэ... шэгдэнэ.

Профессор... ровай «Канон... чения в эпосе... статьи суглуу... хэнэ. «Таа... тан газарынь... (принцип золо... эртэ урдаhаа... гэнэ. Дэлхэйн... рамгай эрхим... тоодо Египет... нууд, Греци... ородой алдар... дэлхэйдэ суур... рагууд, зохёо... хүрэжэм энэ... тээгдэнхэй, ... ёhон «алтан х... рэтэй гэнэ. Ут... гэхэдэ, уран б... түгшүүрил бай... гадаhаар түйл... хо алтан газа... тэрээнhээ хойш... түгэхэл болод... зураг дээрэ хар... тан газарынь... дээргүүр, харин... рбал, нангин... гэдэгүүр гарада... ёhон «Гэсэрэй»... нажа бэлэвэй... гыгаэр харагда...

Бүхы дээрэ... лэд hонирхолт... рн болоо, тиин... мэргэжэлтэд, ст... шанар болон ю... hонирхолтой, ... хань дамжаг... Ш. Л...

Урдань ор... ...ын ... ...ууд ... ...

...ан ГАРТАЙ ҮХИБҮҮД

...ХҮНДЭ

УНШАА, ДУУЛАА hЭН ГҮТ?

Соёлой эмхинүүдтэ

...РГЭНЬ ДЭЭШЭЛhЭЭР

...текарь Галина Николаевна Еханурова нигэжэ хөөрэнэ: «Аймагай 35 библиотекарьнүүдэй 19-нийнь дээдэ hургуулитай, 18-нийнь дунда мэргэжэлтэй библиотекарьнүүд. 10-нийнь соёлой институт заочноор дүүргэхэнь.

Үнгэрhэн жилдэ Кабанскын, Баргажанай, Загарайн библиотекэнүүдтэ ошожо, тэдэнэй хүдэлмэритэйнь танилсаабди, Улаан-Баатарай болон Усть-Ордын библиотекэнүүдээр холбоо барисаа байгуулаабди. Мүнөө сагта нишээ-тишээ ябалган хүндэ болоо. Теэд ямаршье библиотекэдэ нэгэл hонин юумэн хододоо байха. Хэлын, сахын, ехэ, бага гэжэ библиотекэнүүдээ илгаан тооло... хо ёhогүйбди. Юуб гэхэдэ, хүдөөдэ айл айлай пеэшэнэй үрхын утаан ондо ондоо байдаг бшуу».

УНШАГШАДЫЕ ОЛОШОРУУЛНА

Библиотекэнүүдhээ гадна аймаг дотор номуудые тарааха 82 пунктнүүд түхеэрэгдэнхэй. Тус пунктнуудай ажалда библиотекэнүүдэй эдэбхитэд хабаадуулагдана.

Хойто-Бээ нютагта «Библиотекэ булганда нээлгээтэй», Гильбэртэ «Жэлэй эрхим уншагша», Тапхарта «Бүлөөрөө библиотекэдэ» гэhэн hайндэриүүд үнгэрэгдэбэ.

Нимэ хэмжээ ябуулганүүдта пенсионернүүд, hургуулинуудай багшанар, үхибүүд, хүдэлмэришэд олоороо хабаадана. Уншагшадта шэнээр асарагдаhан hонин номууд түргэнөөр тараагдана. Энэ талаар аймагай газетэ «Жизнь Иволги» ехэ үүргэ дүүргэнэ.

Түбэй болон хүдөөгэй библиотекарьнүүд уншагшадта ямар номууд хэрэгтэйб, юугээр hонирхоноб гэжэ саг үргэлжэ мэдэжэ байдаг. Хэрбээ библиотекэдэ үгы hаань, хүдалдажа абаха баатай саг ушардаг. Заримдаа библиотекарьнүүд шэнээр ерэhэн hонин hонин номуудые уншагшадта аймагай газетын хуудаhануудта дурадхадаг заншалтай болонхой.

БИБЛИОТЕКЭ—hУРАЛСАЛАЙ БУЛАН

Үнгэрhэн 1993 ондо аймагай түбэй библиотекэдэ «Саад-93» гэhэн конкурс уншагшадай дунда үнгэрбэ. Мүнөөнэй сагта залуу айлнуудта газарай шэмые хайшан гэжэ хэрэглэхэб гэhэн заабари, зүбшөөлнүүд үгтэбэ. Энэ талаар ганса гэр бүлэнүүд бэшэ, харин аймагай эмхи зургаануud, коллективүүд, колхоз, совхозуud, эмхинүүдэй түрүү хартаабхашад, ажаг үргүулагшад оёнэдынгөө дүй дүршэл тухай хөөрэдэг, hургуулhан ургамалнуудаар эдэн бэлдэгдэжэ хүдалдагдадаг, эжэрэгэй рецептнүүд, ургамалнуудые ямар сагта тарихаб, тэдэнние харуулhалага, адуулалга үргэнөөр нэбтэрүүлэгдэдэг.

Мүнөөнэй сагта, айл бүхэнэй газар үрэ ехэтэйгээр хэрэглэмжэдэ инмэрхүү хэмжээ ябуулганууд яhалашье туhатай. Мүн тус конкурсдо мэргэжэлтэд хабаадуулагдана. Газарhаа бүхы аша туhыень Хурамша нютагай айлнууд абажа шадана. Тэдэнэй дүй дүршэл библиотекэ үргэнөөр дэлгэрүүлнэ.

Аймагай библиотекын буряад таhагта будлын шажанай түүхэ үргэнөөр харуулагдана. Энэнь зүбтэй. Аймаг соо Ивалгын дасан ажаллана бшуу.

Энэ талаар Ивалгын дунда hургуулинин багша Нина Будажаповна Будаева олон hонин хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэнэ, ехэ ажал ябуулна. Библиотекэдэ «Элүүр энхэ ябагты» гэhэн булан hараhаа hара бүри худэлнэ. Тус буланые аймагай мэдэжэ врач-терапевт Г. Д. Тумурова шадамараар, зондо туhатайгаар хүтэлбэрилнэ.

Балхан, hуутын библиотекэдэ «Сэдьхэлhээ сэхэ хөөрэлдзе» гэhэн пенсионернүүдэй үдэшэ үнгэргэгдэбэ. Тус үдэшэдэ Доодо-Ивалгын захиргаанай гулваа пенсионернүүдээр уулзажа, олон асуудалнуудые шиндхэжэ, тэдэнэй сэдьхэлые баясуулаа. Уулзалгын hүүлээр сайлаалга, зугаа наадан дэлгэрээ.

Тус библиотекэ нимэ уулзалые заншалта болгохо гэжэ шиидэбэ. Гильбэрын библиотекэдэ «Фермерэй үдэр» гэhэн түхэреэн стол үнгэргэлгэндэ «Гильбира» кооперативай хүтэлбэрилэгшэ Пүрбэ Данзанович Чимитов газарай асуудалнууд тухай тодо hонороор сугларагшадта хөөрөө.

Юуб гэхэдэ, хотодо дүтэ нютагуудта энэ онго удхатай. Күүлэй жэлнүүдтэ хотыхид дачануудые барижархёод, малай бэлшээрн мүнөө хашана. Энэ талаар захиргаанай гулваануud үшөө hула, мүртэй ажал ябуулнагүй.

БУРЯАД СЭДЬХЭЛТЭИГЭЭР...

Хоридохи жилээ аймагай түбэй библиотекэдэ Буряадай соёлой, түүхэ, хэлэн, ёhо заншалнуud болон буддын шажанай тусхай таhаг худэлнэ. Мүнөө таhаг багашаг. Зүгөөр суглуулагдаhан материалнуud ехэ.

Тус таhагые библиотекарь Галина Гармажаповна Базарсадаева шадамар бэрхээр хүтэлбэрилнэ. Энэ таhагта «Ивалгын аймаг—урдань, мүнөө, үглөөдэр» гэhэн темээр үлгэрдэhэн зурагууд, таблицануud бүхы аймагай ажахые адишье талаhаа үргэнөөр харуулна.

Эндэ бурлад хэлэ болон литературын булан олоной анхарал татана. «Үнэн» газетэ эндэ тусгаар hүүри эзэлнэ. «Үнэн» газетэhээ абтаhан С. Скольжиковагай «Өөрынхеэрээ хэлэхэдэ, юундэ эшэбэритэйб», Ц. Будаевай «Зүүн буряадуудай диалектнүүд», Б. Шойдоковой «Уг гарбал ба үндэhэн хэлэн», сэрэгэй алба хаагша Д. Цырендагбаевай «Пингэ нэгэн хэлэнэй, соёлой үндэhөөр», Д. Аюшеевэй «Сэбэрээр дуугаржа hурая» гэhэн зохёолнуud, статьянуud зоной анхаралда таблатай.

Нютагай уран зохёолшод Н. Балдано, Б. Абидуев, А. Бадасвай зохёолнуud, пьесэнүүд эндэ харуулагдана. Поэт Алексей Бадаев түбэй болон Гильбэрын библиотекэнүүдтэ уншагшадтай уулзалгануud үнгэргэнэ.

Нютагай композитор Анатолий Андреев буряадай хүгжэм тухай үдэшэнүудые библиотекэнүүдтэ үнгэргэнэ. Тус үдэшэнүүдтэ суутай дуушад Галина Шойдагбаева, Вячеслав Балжинимаев гэгшэд дуунуud дуулажа, уншагшадай сэдьхэл баясуулаа.

Ивалгын дасанда ямар жэлнүүдтэ хэд хамба лама боложо hуугааб, тэдэнэй ажал ябуулга тухай бэшээтэй, Сагаалганай, Диваажанай, Обоо тахилгын ёhо гуримуud тухай мэдээнүүд суглуулагданхай. Мүнөөнэй сагта урдыхидал адли айл бүхэн газетэ, журналнуud захижа абаха аргагүйдэнэ. Олонхи уншагшад сүлөөтэй сагтаа библиотекэдэ ерэжэ, журнал, газетэнүүдые уншажа хужарлана.

Мүн библиотекэнүүд түлөөтэй туhаламжа уншагшадта хүргэнэ. hүүлэй жэлнүүдтэ библиотекэнүүдтэ маркетинг үргэнөөр нэбтэрүүлэгдэнэ. Түбэй библиотекын дэргэдэ мэдээсэлэй, экономикын, дэлгүүртэ зорюулагдаhан таhагууд эмхидхэгдээ.

— Библиотекэнүүдэй үүргэ мүнөө сагта улам дээшэлүүлэгдэхэ, тэдэнэй аша туhа арадтаа түргэнөөр хүргэхэ харгые улам hайжаруулха, уншагшадгай холбоо барисаатайгаар ажаллаха ёhотойбди,—гэжэ Ивалгын түбэй библиотекын директор Г. Н. Еханурова шидэнгээр мэдүүлнэ. Тиигэбшье байрамнай угаа багадана. Библиотекарьнүүдэй салин бага байhаар. Шэнэ, hонин уран hайханай зохёолнуud хомор болоо. Газетэ, журналнуудые захилгада мүнгэн багадана. Энэ зүб, Тинхэдэ зарим нютагуудта библиотекэнүүдэй байранууд хуушараа, хүйтэншье болошоо. Үнэхөөрөө хүйтэн библиотекэдэ хэн ерэхэб? Түлеэн дуталдана. Салин абалга унжагайрна. Нимэ ушар хаа хаанагүй тохёолдоно.

Хэды үндэ сагай ушарбашье, Ивалгын аймагай библиотекэнүүд ажабайдалтай холбоотойгоор ажалаа ябуулна. Күүлэй жэлнүүдтэ Ивалгын библиотекэдэ айлшад таhалданагүй. Тус библиотекын ажалтай танилсахаяа Баргажанай, Загарайн, Түнхэнэй, Улаан. Үдын библиотекэнүүдhээ, Баунтаhаа, Хорихоо, Монголhоо библиотекарьнууд ерэhэн байна.

hаяхан Тарбагатайн аймагай библиотекарьнууд А. Я. Чебунина түрүүтэй ерэжэ, үглөөнөө үдэшэ болотор ажалтайнь танилсаа.

hүүлэй жэлнүүдтэ Галина Николаевна Еханурова библиотекэнүүдэй үүргые дээшэнь үргэлгэдэ ехэ хубитаяа оруулна. Урданьшье, мүнөөшье хүтэлбэрилэгшэдэй хүсэл оролдолгоhоо дулдыдана гэжэ бү мартая.

В. БАТОРОВ.

...АН ГАРТАЙ ҮХИБҮҮД

...хёохы ажагшадай бүлавкэ (6 hуг...даhаhан) үнхэ... Хасуурлаймгаан, эдэ... табтагайнуud... hайшаагдаhаhаа... hургуулинин...

хид бүдэй үртэhөөр, хүбэнгөөр хэhэн зөөлэхэн наадан-хайнуудые асарhан байгаа. Буламай үхибүүд нооhоор оёhон хубсаhа олоор дурадхаа. Мүн айхабтар томо, hайхан торт барилhан байба.

Буламай басагад эдеэ шанагша О. Б. Батуевагай хүтэлбэри дорё тэрэ торт бэлдэhэн байгаа. Тээгдэнээ ерэhэн hурагшад унтаринн бүд зүйлнүүдые болоод зунай хубсаhа оёжё асараа hэн.

Тиихэдэ техническэ бүтээлнүүдэй олон байhан ушар баясуулба. Зүүн-Хуурайн үхибүүдэй бүтээhэн ашаанай бишыхан машина ёhотой машинаhаа илгахаар бэшэ шахуу hэн. Уhан доотуур тамардаг онгосын, автомашинын, культиваторай болоод дарханай үшөө элдэб станогуудай табигдаhан газарта Георгиевскын үхибүүд эзэд hэн. Хорихин 1-дэхи hургуулинхид мулхид гэжэ хэлэгдэнэ.

Эрхимүүдэй тоодо тэмдэглэгдэhэн үхибүүд гэбэл, М. Грехова, В. Фалилеев, О. Нифонтова (Хори), А. Жаргалов, Н. Степанова (Хори), Ц. Бочиктуев, В. Попов, А. Серобрюхов (Ониноборск), О. Самбуева, Б. Жигмитов (Удинск), Н. Ширапова, Д. Алсаев, А. Холхоев (Булам), Д. Цыбжитова, Т. Тобоева, С. Дашибалданова (Анаа) гэгшэд болоно.

Д. ДАМБАЕВ,
манай корр.

УНШАА, ДУУЛАА hЭН ГҮТ?

...тархи... ...дунда эзэргээр... ...хүндэ байдаг... ...ашүүл мате... ...ихнэдэ бэр... ...онсо бэлигтэй... ...ематигуудай... ...гаан дайрал... ...ууда бишы... ...дүбүүдhээ түрүү... ...боложо, ха... ...бэлэвэр hура... ...ЭГЭН ...ДАНУУД ...сэргэй бюд... ...мнон түхэриг... ...баталагаhаан... ...Россин Феде... ...ын министер... ...7,5 триллион... ...гтэхэ хараа... ...ор оройдоо 6,5... ...то дээрээ үг... ...ан министер... ...10 триллин... ...эрэгтэй hаань, ...доо 65 про... ...даhан болоно. ...хникэ болоод ...нүүдые ху... ...тодоын дэл... ...6,5 миллиард ...ын дэлгүүр... ...ын США-гай ...ын министер... ...ороо. 1993 он... ...р 1600 бай... ...жа абтаа. ...ын министр ...мэдээсэhэнэй ... Федерацийн ...оной декабрийн 1-нэй байдалаар 2.341 миллион хүн алба хэнэ.

ЭГЭЭЛ ДУЛААН

Британийн метеорологическа управленийн мэдээсэлэй ёhоор hүүлэй 100 жэл соо 1988 он эгээл дулаан байба. Дэлхэйн 1800 гаран нютагуудта үдэр бүри температура хэмжэжэ сасуулhанай дүнгөөр нимэ тооцолол гаргагдаа юм ха.

hАЯ 30-тай БОЛОБОШЬЕ...

XXI зуун жилэй түрүүшын 10 жэл соо 1960 гаран онуудта түрэhэн хүн зонхилхо гэжэ зурхайшад мэдүүлээ. Мүнөө мэдээжэ политикууд соо нимэ хэд биб? Онсолходо, Ельцинэй бүруушаhан Конституцийн проект зохёолон Олег Румянцев, Гадаадынэкономическа харилсаануудай министр байhан, мүнөө Гүрэнэй Дүумын комитедэй түрүүлэгшэ Сергей Глазьев (эдэнэр 1961 ондо түрөө), Президентын Советдэй гэнүүн, «Останкино» телекомпанийн түрүүлэгшын орлогшо байhан, «Выбор России» нэгэдэлэй эдэбхитэй Кирилл Игнатьев, МГУ-гай журналистикын факультет дүүргэhэн, кафедүүдэй партийн түрүүлэгшын орлогшо байhанаа, жэл саана Ород нэгэдэлнүүдэй конгресс толгойлhон Дмитрий Рогозин гэгшэдые эндэ мүнөө дээрээ нэрлэмээр хаш.

ТОН ДҮТЫН ХҮН ААД...

«Саддам Хусейнэй дүтын зоной нэгэн байhан залуу нрак зургаан жэлэй турша соо Израилийн тагнуулай албан болохо «Моссарта» алба хэжэ, эгээл шоуса гэжэ тооцогдодог мэдээнүүдые дамжуулдаг байгаа»,—гэжэ Егине М «Ростэль-Юсеф» сэтгүүл мэдээсэбэ. Энэ түүхын герой (1984 оhоо эхитэй) Хусейн Сомейда хадаа Иракгай эрхим залуу зоной нэгэн байгаа юм.

Юуб гэхэдэ, тэрэнэй эсэгэ Али Мухаммед Сомейда Саддам Хусейнэй дүтын зоной дунда (ат-Тигрити гэзэд нэрлэгдэдэг) ородог тула диктаторай эгэзэл этигэлтэй зоной дунда ородог байhан юм. Тэрэ Багдадай дипломатическа түлөөлэгтэ эмхинүүдые Польшодо, Зимбабведэ, Бельгидэ, ООН-до толгойлдог байгаа.

Хүбүүнинь hүүри эзэлхэ байгаа ха. Теэд... 18-тай ябахадаа, Англи оношо, Манчестерэй университедэй электроникын факультедтэ эрдэмээ дээшэлүүлхэсэ ошоходоо, хараа бодолоо эрид хубилгаа.

Тиигэжэ 1984 ондо «Моссаханта» өөрыгөө дурадхаа юм. Багдадай Кувейдтэ добтолхынь урда Сомейдние hажэглэдэг болоод, тэрэ Багдадhаа Сана руу зугадаад, удаань Франкфурт-на Майне хотэ руу ошожо шадаа. Мүнөө Канадада ажаhуна. Зүгөөр ходо хөргодохо баатай болодог байhаннинь эли ааб даа.

ХАРАГШАД ШЭЛЭНЭ

Россин хэдэн хотонуудта театрта ошохо дуратайнуулай дунда асуулта үнгэргэдэжэ, хэнэй ямар пьесэнүүдтэ дуратай байhаниннь тодоруулагдаба. Тиихэдэнь Смоленскдэ ажаhуушадай 36 процентнь триллерүүдтэ, 10 процентнь фантастикада, 31 процентнь комедидэ, 15 процентнь эротикодо, 8 процентнь мелодрамада дуратайбди гэбэ.

Санкт-Петербургда 47, Мурманскда 34, Воронежодо 42 процентнь—триллертэ, Санкт-Петербургда 35, Мурманскда 23, Воронежодо 22 процентнь —комедидэ, Санкт-Петербургда 10, Мурманскда 9, Воронежодо 8 процентнь— фантастикада, Санкт-Петербургда 8, Мурманскда 34, Воронежодо 22, процентнь—эротикодо, Воронежодо 6 процентнь мелодрамада дуратайбди гэжэ юм ха.

(hошинуудhаа абтаба).

3 үдэрэй туршада республикын hурагшадай олимпиада боложо үнгэрбэ. Буряад Республикын hурагшадhаа гадна Агын автономито округhоо хамталаа 500 гаран hурагшад эрдэм мэдэсээрээ, бэлиг шадабаряарна мүрысэбэ. Ямар предмедүүдээр олимпиада болооб гэбэл, буряад литератураар, ород хэлээр, түүхээр, черчени болон астрономёор, экологёор ба хари хэлэнүүдээр г. м.

Буряад литератураар үнгэргэгдэhэн олимпиадын дүнгүүд тухай онсолон хэлэхэ хүсэлэнтэйб.

Тус олимпиада байгаали хамгаалгын темэдэ зорюулагданхай байгаа.

Уран зохёол бэшэжэ туршагшадай секци, уран зохёол шэнжэлэгшэдэй секци, үльгэр түүрээгшэдэй ба уран шэмэглэгшэдэй секци гэhэн дүрбэн бүлэгөөр hурагшад хаба шадалаа туршаба.

Уран зохёол бэшэжэ туршагшадай секциндэ 18 hурагшад хабаадаа. Энэ секциндэ Республикын 1-дэхи лицей-интернадай 10-дахи классай hурагша Жабхалан Бадмаев (багшань Ивахинова Янжима Цыдендамбаевна) түрүүшын hүүри эзэлбэ.

Энэ hурагша хадаа Үбэр-Монголой Шэнэхээн нютагhаа ерэhэн, шүлэгүүдээ хуушан монголоор бэшэдэг, мүн мүнөөнэйшье үзэг бэшэг мэдэхэ болоhон, уран хурса, өөрсэ баян хэлэтэй хубүүн байжа жюрин гэшүүдэй анхарал, hонирхол татаба.

2-дохи hүүрида Түнхэнэй аймагай Харбяангуудай дунда hургуулинин 11-дэхи классай hурагша Аюшеева Галина (багшань Зайганова Екатерина Базыровна) гараба.

Удаадахи hүүрииень Хэжэнгын лицей-hургуулинин Цыренова Соёлма (багшань Гунзынова Ханда Дамбиевна) эзэлээ. Эндэ Х. Д. Гунзынова тухай хэдэн үгэ нэмэжэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Ханда Дамбиевна Гунзынова Хэжэнгэдэ лицей-hургуулинин нээгдэhэн сагhаа хойшо тус hургуулида хүдэлжэ эхилhэн, тэн ехэ дүршэлтэй, оролдосотой, ажалдаа абьястай, эрхим үрэ дүнгүүдтэйгээр хүдэлдэг багша юм. Тэрэнэй заабан hурагшад жэл бүхэндэ олимпиадын түрүү hүүринуудые эзэлжэ, багшаяа баясуулдаг байна. Нёдондо жэлдэ тэрэнэй шабинь 1-дэхи hүүри эзэлжэ, багшань ажалайнгаа нэгэ hарын салингаар урмашуулагдаhан юм.

Уран зохёол шэнжэлэгшэдэй секциндэ 17 hурагшад хабаадаhан байна. Олимпиадын дүнгөөр Загарайн аймагай Асагадай дунда hургуулинин 11-дэхи классай hурагша Дашнева Роза (багшань Цыденов Даба Балмаевич) эзэлээ. Удаадахи hүүрида Захааминай аймагай Шара-Азаргын дунда hургуулинин шабинь Шагдурова Света (багшань Бадлуева Гэрэлма Очировна) гараа. 3-дахи hүүрине Агаhаа ерэhэн, Урда-Аргалинин hургуулинин hурагша Дамиилон Надя эзэлбэ.

Энэ секциндэ түрүүшын гурбан hүүриhаа гадна, Буряадай хүүгэдэй уран зохёолшодой нэгэдэлэй зүгhөө хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, зохёолшо-эрдэмтэ Ш. Н. Цыденжапов урмашуулгыг 3 шангуудые барюулаа. Энэ тусхай шанда хэд хүртөөб гэбэл, Ярууныи аймагай Эгэтын-Адагай дунда hургуулинин 11-дэхи классай hурагша Доржиева Эржена, Хэжэнгын интернат hургуулинин 10-дахи классай hурагша Баянова Клара (багшань Жамьянэ Хандама Мункуевна), Доржиева Арюна, Сэлэнгын аймагай Үбэр-Зоохэйн 8-дахи классай hурагша, (багшань Сампилова Сэсэгма Цыдыновна) гэгшэд болоно.

Үльгэр түүрээгшэдэй секциндэ 17 hурагшад хабаа туршаба. Ярууныи аймагай Мужыхын дунда hургуулинин 10-дахи классай hурагша Гомбо Цыренжапов (багшань Цыренджиева Цырен-Дулма Очиринимаевна) нэгэдэхи hүүрие эзэлхэл ёhоороо эзэлээ. Г. Цыренжапов Цырен-Дулма Очиринимаевна Цырендоржиева хоёрые республикын олохон зон таниха болоhон байха. Юундэб гэхэдэ, эдэнэй хабаадалгагүйгөөр нэгэщье ехэ-ехэ найр наадан үнгэрдэггүй даа. Ямар фольклорно hайндэр болоноб. Гомбо-шаби Цырен-Дулма багшатаяа уригдажа, түрүү hүүри эзэлэhэхэй, тэбэреэр дүүрэн бэлэгтэй нютагаа бусадаг зантай юм.

Энэ удаа Гомбо Цыренжапов 3 ондоо түүрээлгэ харуулжа, жюрин гэшүүдые болоод, бүхы зонине hонирхуулба. Энэнь ямар түүрээлгэнүүд гээшэб гэбэл, Оной буряадуудай, хори ба хойто буряадуудай түүрээлгын hургуулинуудай 3 янзые харуулба ха юм. Гомбын энэ ехэ амжалтануудта Цырен-Дулма Очиринимаевна Цырендоржиевагай ороолдолго, габьяа тон ехэ ааб даа.

Хоёрдохи hүүрине Хэжэнгын аймагай Цыбжитов Хутаан, 6-дахи классай hурагша, (багшань Доржиев Дашима Дугаровна) эзэлбэ. Энэ хүбүүн нютагайнгаа аялгаар үльгэр түүрээжэ, бултанда hайшаагдаба.

Гурбадахи hүүрида Республикын лицей-hургуулинин 7-дохи классай hурагша Шойнхорова Сэсэгма (багшань Елена Санжимитыповна, искусствын hургуули) эзэлээ. Сэсэгма Шойнхорова, удаганай бөөлэхые харуулаа юм.

Энэ секциндэ урмашуулгын шанда Хориин аймагай Амгалантын hургуулинин 7-дохи классай hурагша Гармаев Жаргал, Баргажанай аймагай Барханай hургуулинин Шойнжуров Булат гэгшэд хүртбэб.

Уран шэмэглэгшэдэй секциндэ 14 hурагшад байгаа. Нэгэдэхи hүүрие Ярууныи аймагай Мужыхын дунда hургуулинин 9-дэхи классай hурагша Бодиев Баяр эзэлбэ.

Удаадахи hүүрииень Захааминай аймагай Далахайн дунда hургуулинин 11-дэхи классай hурагша Будаев Мунхэ эзэлээ. 3-дахи hүүрида Сэлэнгын аймагай Үбэр-Зоохэйн 9-дэхи классай hурагша Сампилов Эдик гараа. Тэрэнэй удаа Хэжэнгын Хөөрхын дунда hургуулинин 11-дэхи классай hурагша Доржогутанов гараба.

Энэ олимпиадын дүнгөөр уран зохёол бэшэгшэдэй ба шэнжэлэгшэдэй секцинин 1-дэхи ба 2-дохи hүүрида гараhан hурагшад багшанарай институдай буряад хэлэ бэшэгэй факультедтэ шалгалтагүйгөөр орохо эрхэдэ хүртэбэ.

Харин уран шэмэглэгшэдэй секциндэ илагшад Буряад Республика соогоо байhан искусствын hургуулида мүн лэ шалгалтагүйгөөр орохо эрхэтэй болоо.

Үльгэршэ Гомбо Цыренжаповые Зүүн Сибирнин соёлой институдай фольклорно факультедтэ абаха, үгышье hаа, тэрэ багшанарай институдай буряад хэлэ бэшэгэй факультедтэ абтаха юм.

Нигэжэ 3 хоног соо үргэлжэлhэн hурагшадай олимпиада үнгэрбэ. Энэ ехэ хэмжээ ябуулгые Эрдэм hуралсалай министерствын инспектор Б. Р. Тудупова хүтэлбэрилөө.

Тус олимпиадын үедэ hурагшадай эрдэм мэдэсые шалгахаяа багшанарай ба соёлой институдуудай эрдэмтэ багшанар, мүн Буряад Республикын Уран зохёолшодой ба Уран зураашадай холбоонhоо түлөөлэгшэд уригдаhан байгаа.

Ц.-Х. ЖАМЬЯНОВА,
Эгэтын-Адагай дунда hургуулинин багша.
Ярууна.

hурагшадай олимпиадhаа

ҮНГЭРЭГШЭ hАРЫН ХУУШААР

АЙМАГАЙ ГАЗЕТЭНҮҮДhЭЭ

ХАРИЛСААНУУД hЭРГЭЭГДЭНЭ

«САЯНЫ». Түнхэнэй болонАхын аймаг хоёрой хоорондохи хэр угай харилсаа холбоон hэргэгдэжэ, эхилбэ. Түнхэнэй Үндэhэн паркын директор В. Ж. Сыренов, худоо ажахын управленийн начальник В. С. Холхоев, нютагай телестудийн директор В. Г. Арданов гэгшэд Аха ошожо, Ильчирэй сабшалан хэрэглэхэ, Шумаагай үзэсхэлэн hайхан дайдые хамгаалха туша хөөрэлдэжэ, хамтын түсэбүүдые хараалба.

Паркын директор үдэшэнийнь Соёлой ордон соо сугларhан ахаархинтай hонирхолтой уулзалга үнгэргөө.

Хоёр талын хараалhанай ёhоор, Ахын районой захиргаанай гулваагай орлогшо Н. Ж. Дабаев түрүүтэй делегаци Хойто-Гол ерээ. Хадалиг Ахын уран hайханай нааданда хабаадагшад хойто-голойхидто гоё концерт харуулба.

Уулзалгын түгэсхэлдэ хоёр аймагай бүхэшүүл хабаала туршажа, бүри hонирхолтой болоо hэн.

hЮТАГАЙ ТЕЛЕВИДЕНИ

«АХА». Байгша оной мартын 8-най үдэр ахаархин түрүүшынхиеэ өөhэдынгөө буулгаhан теле-дамжуулга хараба.

Нютагай захиргаанай гулваа В. Р. Монголов сэнхир экран дээрэhээ зоноо, илангаяа эхэнэрнүүдые халуунаар амаршалаа hэн.

— Ахын зоной хүсэл олоошье бэлбэ. Аймагайнгаа дарга нүхэр Монголовой аша оролдолгоор нютагай телевиденй харадаг болоhондоо, ехээр баярлажа байhанаа мэдүүлнэбди, — гээд уншагша Д. Мунконова бэшэнэ.

ТАМХИ ТАТАХЫЕНЬ ХОРИБО

Тамхинай зүйлнүүдые буйлуулдаг компаниинуудай томдолые сүүдэй дэмжээгүй каань, маин хахадаар Мэриленд хэдаа ажалаа газарта тамхи таталгые хүсэд хорилhон Америкын түрүүшын штат болохо юм. Тамхишадай эрхэ сүлөөе хаhаhан хатуу шэрүүн хэмжэнүүд Мэрилендэ абтаhан. Штадай захиргаанай зүүшэлнүүдэй талаар секретарь Уильям Фоглын хэдэн үдэрэй саада тээ абаhан заралгай ёноор гансашье предприятинуud болон эмхинүүдтэ бэшэ, мүн бар, ресторан, гостиница, спортивна болон концертнэ залнууд соо ажалайнгаа газарта тамхи татажа болохогүй.

Штадай үмсын хэдэн зуугаад компаниинуудай 2,5 миллион хүдэлмэришэд ба алба хаагшадта засаг түрын шиидхэбэри мүн лэ хаба-атай. hэрюусүүлгын амжараа системэтэй байранууд соо тамхи татажа болохо гэhэн орн ганса зүбшэл бии. Тамхи татадагүй зоной эдүүр эдые хамгаалха зорилготойгоор нимэ шиидхэбэри абаhан байгааб гэжэ Фогл мэдээсэнэ. Хабдарта үбшэлэй талаар Мэриленд штадай орон доторoо хөөрдохи hүүри эзэлдэг хадань нимэ шиидхэбэри заатагүй хэрэгтэй байгаа гэжэ тэрэ хэлэнэ.

Харин тамхинай зүйлнүүдые буйлуулдаг компаниинуудай түлөөлэгшэд засаг түрын шиидхэбэрние дураа гүтаншгаар уттажа, сүүдтэ гомдол барихабди гэжэ мэдүүлэв. Тамхи татахагүй гэhэн хорилтоhоо болоожо, хүн зон олоор ябахаяа болихо гэжэ айhан бар болон ресторануудай эзэд мүн лэ hаагаа зобоихой. Хүршэ федеральна округ болохо Колумбийн нимэ эмхинүүдтэ тамхи татажа болохо байна бшуу.

Гэбэшье бар болон ресторануудые амяарлажа болохогүй гэжэ Фогл тоолоно. Морожено худалдадаг кафедэ ажалладаг зоной элүүр энхые хамгаалаад, барнуудта ажаллагшадай элүүрые хамгаалангүй байха аргагүйб гэжэ тэрэ хэлэнэ. Тус зарлигые штадай губернатор ба ахамад прокурор Дэмжээ гээд Фогл тэмдэглэв hэн.

Мэриленд засагай шиидхэбэри хадаа тамхинай промышленностьда нүлөөлхэ орн ганса hонин бэшэ. Орон доторхи болон хилын саагуурхи сэрэгэй, бүхы объектнүүд дээрэхи худэлмэринигоо газарта тамхи татахыень хорилhон тухайгаа США-гай Оборонын министерство мартын 7-до сонностоо hэн. Казармануудта, баазануудай газар дээрэхи клубуудта болон амардаг бусад газарнуудта урданайхидаал адли тамхи татажа болохо гээд тэмдэглэгдэнэ. Тамхи хаяжа шадахагүй болохынь тула сигаретэ буйлуулагшад продукцидаа никотин ехээр нэмэнэ гэhэн мэдээе мүрдэлгын баталаа hаань, тусгаар зарлиг хэблэжэ,сигаретые наркотиттой зүйлнүүдэй тоодо оруулхабди гээд эдеэ хоолой болон медикаментнүүдэй шанарай асуудалнуудаар управленийн hаяхан hэргылээ hэн. Тиигээ hаань, сигаретэ худалдалга бүри ехээр хизаарлагдаха болоно.

hалбарида засагай талаhаа даралтые, мүн тамхинай зүйлнүүдтэ федеральна налог дээшэлүүлхэ түсэбүүдые буруушаажа, тамхинай «Филип Моррис» ба «Рейнолдс Тобако» компаниинуud болон тэдэнэй предприятинуудай худэлмэрилэгш

Агуу Илалтын 50 жэлэй ойдо

СЭРЭГЭЙ ВРАЧАЙ СЭХЭ ХАРГЫ

Санкт-Петербургда Кировэй нэрэмжэтэ сэрэгэй-медицинскэ академиин зал соо табигдаһан дурасхаалай самбар дээрэ Арсений Николаевич Хонгодоровой фото-зураг харамаар юм. Юрэдоо, энэ академиие дүүргэжэ, хархис булиитараг-шадтай дайналдахала мордоһон, тиигээд тэндэ ами наһала Илалтада бэлэглэһэн врачнуудай эрэлхэг һайхан нэрэнүүдые эндэ тунхаглажа, дурасхаалыень академи хододоо мүнхэлдэг. Бүхы орон дотор мэдээжэ дээдыг эрдэмэй-һуралсалай энэ гуламтые манай нютагай хүбүүн үшео 1932 ондо дүүргэһэн байна.

Совет засагай бэхижэжэ байгаа хүшэр үе сагта Арсений Николаевичай балшар, мүн эдир наһан үнэрһэн болоно. Тэрэ 1907 оной июниин 23-да Эрхүүгэй губерниин Балаганска уездын Боохоной волостиин Бүреэд нютагта түрөө һэн. Сэбэр һайхан Ангар мүрэндэ уһала туудаг, шаалатай-хүүеэтэйхэн голой эрьедэ түрэл тоонто нютагынь оршодог бэлэй. Үзэсхэлэн һайхан байгаали залуу хүнэй абари зандa, гоё һайханиие эүрхэ сэдьхэлээрээ ойлгожо шадаха шэнжэдэнь сарагдашагүй сараа үлөөдэг гээшэ ааб даа. Арсений Николаевичай нютаг ондоо тээһээ ерэһэншье хүнэй зүрхэ сэдьхэлые абаһаар өөр тээшээ татамаар: тээ саана хадын орьёлнууд ербылдэнэ, сэлмэг хүнахадтай ой тужа, дан үргэн бэшэ нюруу дээгүүр гэрнүүд байрланхай. Газар, уһан эндэ баян, тарималангууд тарган хоолосоор долгилжо, тээ саана ногоон хүнэй хоромоор ута, ой модон соо ан гүроод, һархлаг, жэмэс элбэг. Голой эрьедэ сагаан сэсэгтэ мойһон... Үнэрынь гэжээ! Тээ саана ябахадаш, хангал һайхан үнэрһоонь сэдьхэл сэнгэдэг бэлэй.

400—450 жэлэй саада тээ энэ Бүреэд нютагай һуури табигдаһан гээшэ. Отогой удамарша Абаша үзэсхэлэй һайхан газарта нютагай һуури табиха эхилһэн гээд мэдээжэ. Мал үсхэбэрилдэг бурядууд байн-байн газар элдүүрилжэ эхилээ. XX зуун жэлэй эхиндэ ургаса үргүүлха ажал эндэхи бурядуудай гол худэлмэри болоһон гэхэ. Н. Ф. Хонгодоровой үнэр баин бүлын дүрбэн хүбүүлэй нэгэн Арсений мүн лэ багаһаа тарыа ургуулха худэлмэридэ дүршэһэн юм. Октябриин хубисхал үсөөн тоото арадуудта эрдэмэй харгы нээгээ. Бүреэд нютагай залуушуул— А. Хонгодоров, Н. Малахинов (һүүлдэнь эрдэмэй доктор, профессор болоһон), Ф. Пальнуев, Е. Захаров ба бусад үсөөн тоото яһатанда үгтэһэн эрхые эдлэжэ, дээдэ эрдэмтэй болоһон юм.

Арсений дунда һургуулие 1926 ондо Боохои нютагта дүүргээ һэн. Һургуулида һуража байхадаа нинтын худэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаададаг бэлэй. Нютагаархидайнгаа дунда эгээл түрүүлэн комсомолой зэргэдэ ороо, комсомолой эмхи, уран һайханай кружогуудые нютагтаа байгуулгада эдэбхитэйгээр хабаадаһан юм. Футбол наадаха, һурша номоор харбаха... Арсений тиихэдэ багша болохоб гэжэ сэдьхэжэ ябаа. Теэд хүби заламнинь ондоо байшоо. Комсомолой райкомой зуушалгаар Боохоной арадай эрдэм һуралсалай таһаг Арсений Хонгодоровые Москва руу һурахыень эльгээбэ. Нигэжэ тэрэ Москвагай үүрэнэй университедэй оюутан болоо һэн. Университедтэ һураха үедоо Арсений Москвагай сэрэгэй округой Иваново-Вознесенскый 57-дохи стрелково полкдо гурбан һарын һуралсал гараа бэлэй. Эндэ залуу хүбүүн сэрэгэй байдалтай танилсажа, армида алба хэхэ гээшэ уялгамни гэжэ шиидхэд, сэрэгэй врач болохэ эрмэлэзэн байгаа. Ленинградай сэрэгэй-медицинскэ академидэ орохо гэхэдэнь, МГУ-гай ректорат зүбшоод үгэбэ. Нигэжэ Арсений Нева мүрэнэй эрьедэ оршодог хототой залуу наһаяа холбоо, Ленинградта ажаһуудаг басагантай гэрлээ һэн. Нүхэрынь—ород һанай Елизавета Васильевна офицерэй нүүдэл ажабайдалай бүхы хүшэр хүндые даалсажа гараадаг юм. Заахан үхибүүдтээ — басаган ба хүбүүдтээ залуу врачай бүлэ оронойчгоо хэлэн нютагуудта ажаһуулгаа. Академи дүүргэһэнэйнь удаа Арсений Николаевичые Алас-Дурна зүг руу эльгээбэ. Нэгэдэхи Тихоокеанска стрелково дивизиин младша врач нэрэ зэргэтэй энэ хүн Никольско-Уссурийскдэ госпитальдо худэлмэрилоо. Тэрэ удаань Константиновка гэжэ багахан станцида оршодог 118-дахи стрелково полкын ахалагша врач болоод ябаа. Юрэдоо, нэгэ газартаа сэрэгэй мэдэлэй бүлэ удаан ажаһуугаагүй. 1933 ондо шэнэ захиралта — Забайкалиин сэрэгэй округ руу, Буряад-Монголой морин сэрэгэй полкдо военврачаар томилогдобо. Манжуур шадарай, КВЖД-гэй байлдаанда шалгарһан Буркавдивизион полк болгогдоод, 1936 онһоо Улаан тугта отдельнэ Буряад-Монголой морин сэрэгэй бригада гээд нэрлэгдэдэг болоо бэлэй. А. Н. Хонгодоров бригадыи санитарна албанай начальнигаар ба Дивизионная станцида байрлаһан гарнизоной ахалагша санитарна врачаар томилогдоо һэн.

Эдэ бүгэдэ мэдээн барилтата саарһануудһаа абтаба. Харин Арсений Николаевичые мэдэхэ, таниха зон тэрээн тухай угаа һонёор хоорэхэ даа. Жэшээнь, республиканска больницын ахамад врач байһан С. С. Бороноев хоорэхэдоо, Арсений Николаевич шадаха соогоо энэ больницада туһалхые ороддодог һэн гэжэ дурсаа. Гарнизондо медицинскэ талаар хангалгань һайн бэлэй, тиимэһээ Арсений Николаевич медицинскэ тухеэрэлгэнүүдээр, эм домоор больницада туһалхые ороддодог байгаа. Үдэр бүри захиргаанай хэрэгүүдые эрхилхын хажуугаар Арсений Николаевич Хонгодоров дээдэ гарай хирург байһан, орёо операциидые хэдэг байгаа. Тэрэнэй угаан нүхэр, экономическа эрдэмэй доктор Н. Н. Малахинов һанахадаа, Арсений мэргэжэлээ нарижуулха гэжэ саг үргэлжэ ороддодог һэн, аспирантурада заочно гуримаар һурадаг байгаа, кандидатска диссертаци хамгаалхала бэлдэлэг һэн гээд хоорэнэ.

Түрэл Буряад дайдадаа алба хэхэ тэрэ дуратай һэн. Нютагаархинтала, түрэлхидтээ уулзаха, хаа-яа амралта абахадаа, түрэһэн тоонто Бүреэд нютагаа сношо, зүрхэ сэдьхэлээ амаруулдаг һэн. Эндэшье тэрэ эмшэлхэ саг олодог лэ бэлэй. Нютагаархидынь үбшэ хабшан тухайгаа хоорэхэ, туһа эрихэ дуратай агша һэн. Юуб гэхэдэ, налгай урин зантай врач ехэ анхаралтайгаар тэдэнние эмшэлдэг байгаа бшуу.

Буркавбригадын тарааг-даһанай удаа А. Н. Хонгодоров табадахи отдельнэ кавбригадын медико-санитарна албанай начальнигаар худэлмэрилбэ. Удаань энэ гэр бүлэ Даури станци руу нүүһэн юм. Эндэ А. Н. Хонгодоров 114-дэхи стрелково дивизиин госпитальдо начальнигаар томилогдобо.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай урдахана хэгынь баһал һэлгэшэһэн юм: Украинада Полтавска областьдо 132-дохи стрелково дивизиин врачаар тэрэ худэлмэрилжэ эхилээ һэн. Эгээл эндэ сэрэгэй врач дивизитээ хамта фашис булимтарагшадай сохилтые үзэһэн байха. Тэрэ гал дүлэтэ үдэрнүүдэй яажа үнгэрһые мэдэхын аргагүй — гэршэлхэ зонние олохонь хүндэ. Байлдаанда алдалжа унаһан врач тухай саарһан гэр бүлэдэнь ерэхдээ, «герой мэтээр алдаан унаа» гэжэ бшэлэтэй байгаа һэн. Энэл даа, дуун мэтэ наһанинь.

Арсений Николаевичай гэр бүлэдэ дайнай һүүлээр Ленинградта квартира таһалагдажа үгтоо һэн. Мүнөө тэрэнэй үнэн нүхэр Елизавета Васильевна баһал мүнхэрһэн, гэбэшье үхибүүдынь — Генрих Арсеньевич ба Елена Арсеньевна үхи хүүгэдтээ, ашанартала эсэгэ, хүршэн аба тухай дурасхаалые нангинаар сахижа ябадаг. Илалтын һайндэрэй үдэртэ эдэнэр гэр бүлоороо сэрэгэй-медицинскэ академидэ ерэжэ, хоёрдохи раньш военврач (медицинскэ албанай подполковник) А. Н. Хонгодоровой нэрэтэй дурасхаалай самбарай дэргэдэ баглаа сэсэгүүдые табидаг заншалтай.

Тоонто нютагтаныншье эрэлхэг хүбүүнэй дурасхаал сахиждадаг. Дайнда алдаһан унаһан нютагаархидай нэрэнүүд грачит шулуун хүшоо дээрэ бэшэгдэнхэй. Тэрэ олон нэрэнүүдэй дунда А. Н. Хонгодоровойшье нэрые уншахаар.

Зоной бултадаа жаргахынь тула ажабайдал зохёохо гэһэн үндэр һайхан эрмэлзэлтэй үетэн... Сэрэгэй врач, энэрхы сэдьхэлтэй һайн хүн нимэл үндэр зориглодо үнэнхэ зүрхэнһоо этигэн, ами наһатала хахасаа ха юм даа.

И. БАЛУРОВ,
дайнай ба ажалай ветеран, Россин Федерацийн габьяата юрист.

Шатарай
БУЛАН

АЛДАР СОЛООР НЭРЭЭЭ суурхуулһан шатаршадай дунда дэлхэйн хоёрдохи чемпион немец Эмануил Ласкерай (Эмануэль гээдшье бэшэдэг байна) нэрэ онсо һуури эзэлнэ. Ушарынь гэхэдэ, тэрэ залуугаар эрдэмэй эгээл орёо хүндэ предмедүүд болохо философи ба математика хоёроор докторой зиндаа хамгаалһан алдартай. Тиимэһээ олоной дунда «доктор Ласкер» гэжэ онсоор хүндэлһэн нэрэтэй бэлэй.

Нигэжэ гурбан ехэ зуйлоор суурхаһан хүн дэлхэйдэ байгаашье һаа, хоёр-нэгэн ааб даа. Гэн-гэһээ, Ласкер үшоо картаар дэлхэйн чемпион гэжэ нимэ наада эрхилдэг хүйхэршүүлэй дунда суурхаһан, «энэ наадаһай теории зохёоһон» гэжэ үгэдэ ороһон юм. Зүгоор энэ үгэ-зүгаа тусхай бэшэ, доохонуур нааб даа.

Мүнөө халта бодоод үзэе. Дүрбэн хүнэй, жэшээлхэдэ, бүхы наһаяашье зорюулаад, туйлаха-булихынь хэлсэгтэй нимэ орёо хүшэр үндэрнүүдые ганса хүнэй дабажа гараха гээшэ, сэхыень хэлэхэдэ, гайхалтай бэзэ? Тайлбаринь — нэгэн. Тэрэл ганса хүнэй ухаан бодол болон хүмүүнэй бэе соо Эхэ байгаали дундаршагүй бэлиг, ходо урда ябаха аза талаан, хатуу абари зан, эрхим олон шанарнуудые һабаар биллартар хэзэд лэ, энэ хүлгоотэ дэлхэйдэ табиһан болоно ха.

Эмануил Ласкер 1868 оной декабриин 24-дэ Берлинэй дэргэдэ оршодог Берлинхен гэжэ багахан хотодо Розалия ба Адольф Ласкертанай бүлэдэ түрөө. Үгытэйшэг, дүрбэн хүүгэдтэй айл һэн.

Берлинхендэ эхин шатыг нэгэл һургуули бии байгаа. Нэгэтэ эсэгэнь табатай хүбүүгээ дахуулаад, һургуулиин директортэ ерэжэ:

— Хүбүүмни сээжээр торьдиһогүйгоор тоо бодоол, үсхэнэл. Шалгажа үзэхыетнай гуйнаб,—гээ.

Директор Людвиг дохижо байһан ехэ Ласкерые гэтэн шарайшалаад, арадань бэеэ даанглар байһан хүбүүндэ харасала залажа:

— Зай, 53-ые 7-до үсхэхэдэ, хэды болохоб? Зүб, зүб! 18-ые 96-да? Эрхим! Гайхалтай... Хүндэтэ Ласкер, хэлэгтылиш? Хэшээлнүүдые хэдэг һэн гүт?

Эсэгынгээ амалашье ангайлгажа үрдеэгүй байтар:

— Үнэншөогүй юм һаа, ондоо хүшэр тоо бодолго һураргы!—гээд, хурсаар хараһан хүбүүхэн нэрэ хүндээ зорилгоогоор хамгаалан, директорыешье, эсэгэеешье гайхуулһан гээ... «Хүн болохо—багаһаа» гэдэг сэсэн бшуу даа.

1894 ОНДО БОЛОҺОН Стейниц-Ласкер хоёрой матчда баһал түрүүн 10 партинуудые шүүһэн нэгэниинь илаһанда тоологдохо байгаа. Ехэ тэмсэл болоһон ааб даа. Зүгоор үбгэрһэн Стейництэ хүндэл һэн гэс. 12:7 тоогоор илаһан (10 шүүгээ, 5 алдаа, 4 тэнсээ) залуу Ласкер чемпионой нэрэ сэлодо хүртөө. «Шэнэ чемпионой хүндэлэлдэ гурба дахин ура!»—гээд, Стейниц зондо хандажа, сэхэ сэбэр заншалтай, үндэр соёлтой, хүмүүжэл һайнтай хүн байһаа гэршэлһэн юм гэдэг.

Чемпионой нэрэ солодо хүртэхын түлөө Стейниц 25 жэлдэ оролдоо, тэмсээ. Харин Ласкер оройдоод табан жэл соо түйлаа. Гэбэшье эдэ хоёрой дээдын амжалта хүрэтэр гаталһан замынь олон талаараа адлирхуу юм. Эмануил баһал эртэ шатартай танилсаа. Стейниц шэнгээр һуралсалаа орхёо. Зүгоор саг зуура даа.

1902 ондо 34-тэй Ласкер хоёр диссертациинуудаа толотомоор хамгаалжа, эрдэмтэдые гайхуулаа. Тиигээд лэ Стейниц шэнгээр Европыи оронуудаар һүндэлжэ, олон турнирнуудта хабаадаһан, мэдээжэ мастернуудтай матчнуудые наадаһан юм. 1889 онһоо—мастер. Һүүлээрнь Вена, Берлин, Лондон, Манчестер, Ливерпуль хотонуудта улаасхоорондын турнирнуудта илажа гараа. 1892 оной эхээр баһал Стейниц шэнгээр шатарай түб болоһон Лондон хотодо үнэ бэшээр һуурижаа.

Нигээд лэ шатарай «абарга бүхэшүүлэй» намтарай адлирхуу талань дүүрэнтэнэ. Жэшээлхэдэ, Стейницэй түрүүшын түүхэтэ матч наадахынгаа урдашье тусхайта бэшээр дэлхэйн чемпион гэжэ тоологдодог һаа, харин Ласкер Стейницые нүүһэн хойноошье бултандa жэгдээр тоогдоогүй байһан юм ха. Юундэб гэхэдэ, бэлээр, хүнгэн мууроор «хаанай титим» үмдөө гэхэ һанаатайшуул олон байгаа.

Зүгоор үнишье болоогүй энэ һанамжа буруу һүроо. Ушарынь гэхэдэ, гомдолоо

доторoо нюуһан, шанга журамтай Ласкер эдэбхи үүсхэлтэй наада харуулан, Петербургдэ (1895), Нюрнбергдэ (1896), Лондондо (1899), Парижда (1900) нэрэтэй шангуудые абаа бшуу.

ЗАРИМ МАСТЕРНУУДТА, шатараар һонирходог зондо Ласкерай наадаһай янза түхэл (стиль) һайшаагдадаггүй байһан гэнэ. Теэд, нээрээшье, газаа талаһаань харахада, ялас гэмэ ульһатай, хурса наада харуулдаггүй щэнги. нэгэтэ бэшэ хүндэ байдалда орожо, үсэд нэтэрүүгээр хамгаалалта хэжэ тухаһардаг һэн. Гайхалтайнь гэхэдэ, эсэстээ тэнсэжэ гү, али шүүжэ һаладаг байба. Тиимэһээ наадаһайнь далда нюусые мэдэхэ, элирүүлхэ гэжэ эрмэлзэгшэтэй зариман хэтэрхэдээ, Ласкер нүгоодэсэ оньһон хүсоор (гипноз) абирууулна гэхэшэлэн зар тунхаг тараадаг байгаа.

Харин бодото байдалай шалгагаан тон ондоо һэн. Ушарынь гэхэдэ, Ласкерай наадан доторой үндэһэтэй, сэдьхэлээ дүүрэн хангалтатай байгаа бшуу. Тайлбаринь гэхэдэ, алдуугүйгоор холо тоолохо, эндшпильдээ тэрэ сагтаа үзэгдоогүй үндэр шадабари харуулха, ямаршье байдалда тэмсэхээр бэлэн байха, ылахын хойноһоо арһа-мяхааараа оролдохо—эдэ бүгэдые Ласкер хюлгэ дээрэ дүүрэнээр харуулдаг һэн.

Тиигээдшье Ласкер философ һэн тула, энэ эрдэмэй элементнүүдые шатарта нэбтэрүүлһэн түрүүшы ехэ гарай шатаршан мүн. Стейницэй шэнэ позиционно (байдалай) ёһо гэримуудые Ласкер тон нарыар ба ухаансараар ойлгодог байһан гэхэ.

Ласкер эгээл түрүүн шатарта психологическа хандалга хэрэглээ гэхэ гү, али эзлжээтэ ехэ нааданда бэлэдхэл хэхэ үсдөө шатаршадай партинуудые нарин нютаар шэнжэлхэ бэшэ, үшөө нааданайнь янза түхэл, һула ба шанга талануудыень, тактическа ба стратегическэ дуратай арга дүрэнүүдыень заабол мэдэхэ, зүб тобшолол хэхэ гэхэ мэтые уялгатаар шэнжэлдэг байгаа.

Тэрэ сагай мэдээжэ чех гроссмейстер Рихард Рети Ласкерай амжалтануудай нюусые элирүүлжэ туршаха зорилготой дэлхэйн чемпионой олонхи партинуудые нарин гэршээр шэнжэлээд байхадаа, оортоо нимэ нээлтэ хээ: **«Доктор Ласкер партиия нүгоодэдөө харша һаба руу шэглүүлхын тула үсэд нэтэрүүгээр оролдодог юм байна.** Энэ замдаа үсөөн бэшэ ушарта зорюута гэхээр һула ябадалнуудыешье хэжэ, тэмсэлээ эгсэ үндэр ганга эрьсын эрмэг дээрэ асардаг байна. Тинхэдээ оороошье тэрэ оёоргүй нүхэн дээрэ үлгэлдэнэ, гэбэшье, булюу хүсоороо нүгоодэсэ тэрэ нүхэ руу хаяад, өөрөө хилгааһанда шагтагалдаһан мэтээр гарасалдадаг эдитэй байна».

Энэ ехэл мэргэн тобшолол байгаа. Ласкер нүгоодынгоо урда шэнэ, орёо зорилгонуудые бии болгожо, сагаа ехээр гээхэ, уламжалан, алдуу хэхэ гү, али һула ябадал хэхые баадхадаг, һүүлээрнь үнэн бэсэ бэелжэ, хүсэ ехэтэйгээр партиия үгэлжэлүүлжэ мэдэдэг шатаршан байгаа.

Нарин психолог, философ Эмануил Ласкер анха түрүүн «шатар амиды хүнүүд наадана. Тиимэһээ ганса бодэнүүдтай бэшэ, нэн түрүүн хүнтэй, тэрэнэй абари зантай тэмсэхэ хэрэгтэй» гэһэн һургаал бии болгоо.

Нимэ болохолоороо, Ласкерай гайхамшагта амжалтануудай нюуса, тайлбари тэрэнэй агуу бэлиг шадабариһаа, хайшаашье тэгшэ һонирхолнуудһаа бэшэ, харин хоёр хүнэй тэмсэлэй эзбэсэг болоһон шатарта хүндэтэйгоор хандасаһаа үндэһэтэй гэжэ тэрэ сагаинь хүнүүд ойлгодогшьегүй байжа болоо юм.

ШАТАРАЙ УТА ЗАМДАА Эмануил Ласкер улаасхоорондын ехэ-ехэ 24 турнирнуудта хабаадахадаа, 13 дахин нэгэдэхи һууринуудые эзэлһэн, хоёр дахин хубаалдаһан, хоёр дахин хоёрдохи, гурба дахин гурбадахи һуурнинуудта гараһан намтартай.

Хорн гаран харюусалгатай матчнуудые, тэрэ тоодо 7 дахин дэлхэйн чемпионой нэрэ тэргэдэ хүртэхын, хамгаалхын түлөө наадажа гараа. Стейницые хоёр дахин, Иновские баһал хоёр дахин, Маршаллые, Тарраш шүүһэн, Шлехтертэй тэнцэһэн габьяатай.

Дэлхэйн чемпионой нэрэ эзгые Ласкер 27 жэлдэ зүүжэ ябаа. Имагтал 1921 ондо Кубин бэлигтэй одон Хосе Рауль Капабланкада булигдаһан гээшэ. Нигээд лэ агууехэ шатаршанай одон һүнэбэ гэжэ һанагшад гүнзэгыгоор эдиүүрһэн байха. 1923 ондо Моравска Остравада болоһон турнирта Ласкер илахадаа, алдар суута Рети, Эйве, Тартаковер, Боголюбов, Тарраш, Шпильман, Рубинштейн гэгшэдые хойноо хаа.

Жэл үнэрһэн хойно Нью-Йоркдо болоһон дээдэ зиндаагай турниртэ Ласкер эгээл толотомо амжалтаяа туйлаһан гээшэ. Тэрэ сагтаа дэлхэйн эгээл эрхим гроссмейстернуудай хабаадаһан энэ мүрысөөндэ Ласкер гайхалтай хурса наада харуулжа, түрүү һуури эзэлхэдээ, дэлхэйн чемпион Капабланкые 1,5 очкогоор хойноо хаяһан байгаа бшуу. Ушоо нэгэ жэлэй үнэрһэн хойно Москвада улаасхоорондын ехэ турниртэ Ласкер баһал дэлхэйн чемпионой урдань орожо, хоёрдохи иан абаа. Эндэ тэрэ 57 наһатай ябаа гэжэ һанаулаа.

Дэлхэйн шатаршадта Эмануил Ласкерай орхиһон байлиг угаа ехэ. Эгээл үнэтэйнь тэрэнэй наадаһан партинуудые мүнөөшье залуу үетэндэ юугээршье сэгнэшэгүй олзо мүн. Харин шатарай литературада ажалыень сэгнэхэ болбол габьяань агууехэ юм. Дэлхэйн арадуудай олон хэлэнүүд дээрэ оршуулагдаһан, мүнөөшье сэнгээ буураагүй «Шатарай болого удха», «Шатар нааданай ном» гэһэн бүтээлнүүд Ласкерай баян дүй дүршэлэй согсолбори, дүн болоно. Хажуугаарнь олон тоото статьянуудай автор.

Александр Алехин иигэжэ бэшээ: **«Хурса бэлигтэй хүн, дээдэ гарай зохёохы ажалтан, шатарай ехэ уран зохёолшо доктор Ласкерые шүүмжэлхэ ямаршье эрхэгүйб гэжэ би дотороо тоолодогби... Мүнөөнэй болон ерээдүй сагай шатарай бүхы үетэндэ энэ хүнэй ажал хэрэгүүд бодото жэшээ болохол ёһотой».**

1933 ОНДО ГЕРМАНИДА Гитлерэй засаг абахадa, энэ политическэ хубилалтые доктор Ласкер ехэ хүйтөөр уттаа. Һанал бодолдоо таарахагүй, харша засагай ажал хэрэгүүдые буруушааһан Эмануил ба Магда Ласкертан 1934 ондо эхэ ороноо орхихо баатай болоо.

Совет правительство ехэ дуратайгаар энэ бүлэдэ политическэ байдал Тэрэ үедэ Европ ороноудай аитн СССР-тэ хоёрдо олодог һэн гүб тан Москвада үлүүхэн саг байнаар түбхин батай болоһон нэрэхэн хилын соонуудтэ ошо най гүрэнис ту han юм.

Эгээд эндэ хү бандал тухайнь Би бүри залуу жэлэй саана дай ширхожо ушаатн мүнөө авторыень нэрыешье һана байхагүй. Зүгоор гой соомни ябаа.

Ласкерай хүбү дал тиимэ сэлэ гүй. Хүн бээ хойноошье жарг олоогүй. Эхэнэрн һан лэ ааб даа. наалтагаан байга даа, бурьялма байдалынь, тэгш

ЭМАНУ
ЛАСКЕ

ширхолнуудынь үгоогүйнье бай Дэлхэйдэ суурх ехэ хүнүүдэй ду шүүл үсөөн бэшэ жэ мэдэнэбби. Но шье нэгэ жэшээ

Түлэг лэ эр Эмануил нэгэ то леннигай һанган дада аргагүй дүрлаһан гэхэ Ласкерта үнэн дурлашоо. Теэд харилсаха гээшэ һэн.

Сагай ябаха б рой дуран бэхи нүхэртэ энэ дур саан тухайлагдаг хаб? Нимэ м байдал гайгал ш Ушарынь гэхэдэ промышленник доор үбшэлоод, хынгаа урда нам жэ хэлэн: «Хойн мин лаб зүбоор Ласкертаа оноорд да гомдол үгыб. годог сэсэн зон даа.

Ласкер нэгэ т дуурнаг нуурида ба. Тэрэ үдшал ондэр дээрэ пар жа нууһан Ла хүндэ байдалда шье үргэхэ тух нуужал, нуужал хэ. Энэл үедэ орожо ерэһэн ф сэхэ ябдаг ондэ нэгэдэхи эзрэгы нуушоо. Шатар ойлгодоггүй нэн рыгоо эгээл дур ралга болохо п дэг зүүн хоёро ноо гаргаад нэх

Гэнтэ таихим Ласкер нюдэнүү ноогүй. Нүүлээр нуурэжэ бодоноо гүйжэ буугаа гэ нэһоо хойно Л дан эрид хубил стэ шангай гур орожо наада гэ

Магда Эмануилдэ ехэтэй дуу үүүр мэтэ хуро уһан мэтэ сэбэр, сэг мэтэ һайхан

1936 онд Нью-Йорк нүүжэ дэл 1941 оной я дэ дэлхэйн хоёр ниной наһан т

СОЛОТО ШАТАР тухай нүүдтэ би ехэ хум. Шатарша улуу байхагүй. хюлгэ дээрэ худа хилга хоёрто бай Шатарай комбин һайханинь тэрэ үнэн байдагаа. Эмануил Ласкер

Энээнһээ сэсэ сэгнэлтэ байхагүй хаража һуугаа, хагуйн, харин хүн юун бэ гэхэдэ, соо дараха байгаа буруу ябадал хэ хэ ушар дуурэн рэ буруу ябадал юумэн гэжэ ойл той!

И. ГАЛ
шатараар спортын кандидат, республикын ф культурын худэлмэ

Зурхайшын зүбшэл

ХАБАРАЙ АДАГ ШАРА ЛУУ ҺАРАДА

Гарагай хоёрто шэнын 7 (апрелиин 18). Хухэ нохой, 6 сагаан мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. Уһан махабодотой, эхэнэр хүнэй һүлдэ үдэр. Мүнөө үедэ зуһаландаа бэлдэлгын үе эхилэнхэй. Тиимэһээ энэ үдэр газар онгиргожо, үрэһэ тарихада һайн гэжэ һануулая. Мүн баһа энэ үдэр даллага абхуулхада, эм найруулхада, эм залахада, лусуудта, тэнгэридэ мүргэхэдэ, үргэл үргэхэдэ, модо һуулгахада, наһа барагшын хэрэг үйлэдхэдэ, һайн байха. Энэ үдэр бэрнин хэрэг үйлэдоогүй һаа дээрэ. Мүн шэнэ хубсаһа үмдэжэ, хэн нэгэнтэй ханн харилсаа байгуулбал, муу гэнэ. Энэ үдэр хүнэй үһэ абажа болохогүй, хэрүүл гараха.

Гарагай гурбанда шэнын 8-най (апрелиин 19) дуйсэн үдэр. Дасанда Отошын хурал хурагдадаг. Энэ үдэр бурхандаа зула барижа, масаг сахиха гэдэг. **«...Хабарай һүүл һарын шэнын найман арбан табан хоёр, зунай эхин һарын шэнын найман ба арбан табануud ехэ саг мүн...»** гэжэ «Отошо бурханай нэрые үгүүлхэ ба тарниие уриһанай туһа эрдэм» гэдэг судар соо хэлэгдэдэг. Хухэгшэн гахай, 5 шара мэнгын, хиндэ һуудалтай үдэр.

Юрэдоо, энэ үдэр тэнгэриин ехэ бурханай һүлдэ үдэр. Тиимэһээ дайсаниие, ада шүдхэр дарахада, тантарын тарни уншахада һайн. Энэ үдэр хутага, һүхэ малага хурсадахагүй, хүниие ханахагүй гэнэ. Хүнэй үһэ абабал, наһан ута болохо.

Гарагай дүрбэндэ шэнын 9 (апрелиин 20). Улаан хулгана, 4 ногоон мэнгын, галда һуудалтай үдэр. Энэ үдэр худалдаа наймаа хэхэдэ, бурханда мүргэхэдэ, хяһа худэлгэхэдэ, харгы замда гарахада, хэшэг бүлн гэр бүлэдоо далладахада, һайн байха гэнэ. Зүгоор энэ үдэр мал адууһа үүсэлжэ, үхэһэниие худөолжэ болохогүй.

Гарагай 5-да буряад литээр һарын 10 (апрелиин 21) дашаниматай (үлзы хутагтай) үдэр байна. Угаа һайн, үнэхоор лэ үлзы хутагтай, алибаа юумэндэ урагшатай байха. Улаагшан үхэр, 3 хухэ мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр байна. Энэ үдэр модоной гү, али түмэрэй дарха хэхэдэ, бурханда мүргэхэдэ, эм найруулхада, замда гарахада, ном соносоходо, дуган, бунхан бүтээхэдэ, угаа һайн гэнэ. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, мэдэрэлэй органууд хурса болохо.

Гарагай зургаанда буряад литээр 11 (апрелиин 22). Шара бар, 2 хара мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. Энэ хэшээл номой сахиусание тахиха, үргэл үргэхэдэ, модо отолходо, мал үүсэлхэдэ, хурим түрэ хэхэдэ, эм найруулхада болохо байна. Зүгоор үхибүү хүлдэ оруулбал, гэрһээ гаргажа, ондоо тээшэнь эльгээбэл, нүүбэл, үрэһэ тарибал, муу гэнэ. Үһэ абахада һайн байха.

Гарагай 7-до буряад литээр 12 (апрелиин 23). Шарагшан туулай, 1 сагаан мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр байна. Газар махабодотой, нарай үхибүүнэй һүлдэ үдэр гэгдэдэг. Энэ үдэр наһа утадхалгын үйлэ үйлэдэхэдэ, эд бараа худалдажа абахада, айраг тараг бүрихэдэ, бурханда мүргэхэдэ, аршаанаар угаахада, лусуудта үргэл үргэхэдэ, гүрэм уншуулхада, ехэ хүниие бараалхахада, һайн байха. Энэ үдэр үхибүү хүлдэ оруулжа, багашуулые гэрһээ гаргажа, ондоо тээшэнь эльгээжэ, үбшэниие эхилэн аргалжа, нүүжэ, худалдаа наймаа хэжэ болохогүй. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, хиргабал, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 1-дэ буряад литээр 13 (апрелиин 24). Сагаан луу, 9 улаан мэнгын, уһанда һуудалтай үдэр. Энэ үдэрнай дашаниматай (үлзы хутагтай) байна. Илангала гэр барихада, газар элдүүрилхэдэ, үрэһэ тарихада, замда гарахада, эмниг мори һургахада, эм найруулхада, бурханда мүргэхэдэ, дайсаниие, муу һүлдэнүүдые дарахада, эд зоорнсэ арьбажуулхада, ехэ таатай. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, зол жаргал ерэхэ.

Сонсгор экран

Суббото, 16

«Останкино» канал.

8.05—Үглөөнэй гимнастика. 8.20—Шуран бэрхэ хүнэй субботын үглөө. 8.30—Үнэн һонин. 8.55—Спортшанс. 10.00 — Марафон-15 багашуулда. 10.30—«Мир» телерадиокомпани. 11.55 — Үглөөнэй почто. 12.25 — «Смак». 12.40 — Режиссер В. Кобриной портрет. 13.10 —Номой һонинууд. 13.50—Фолк-клуб. 14.20—Мульт. фильм. 14.30—«Улица полна неожиданностей»—фильм. 16.10—Шэнэ һонин. 16.20—«Рецальдо - Рецальдиин — атаман разбойников». 17.15 —Футболой викторина. 18.00 —Харюу хүлеэгты. 18.30 — Ан амитадай аймагта. 19.10 —Брейн-ринг. 20.00—«До и после...». 20.45 — «Великолепная пара». 21.40—Амгалан нойрсогты, багашуул. 22.00—Шэнэ һонин. 22.30—«Цветок страсти». 1-дэхи сери. 23.30 — Композитор Эдуард Колмановскин авторска үдэшэ. 00.35—Пресс-экспресс. 00.45 — Астрология.

«Росси» канал.

9.00—Мэдээсэлнүүд. 9.20 —«Подробности». 9.30—Автомиг. 9.35 — «Виртуозы 2000 года». 10.10— «Рост» студи». 10.40— Парламентын долоон хоног. 11.10—Россин аяншалганууудай бюро. 11.50 — «Я, бабушка, Илико и Илларион»—фильм. 13.35—Тарялшадай асуудал. 14.00—Мэдээсэлнүүд. 14.20 —Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Европын чемпионат. 16.00—Мультфильм. 16.10 «Москва хүрэтэр холо. 16.55 —Эстрадна концерт. 17.55 —Моршанскда үбэлэй ута үдэшэнүүдтэ. 18.25 — Ехэ хоккей. 18.50—«Грош в квадрате». 19.30—Романсын үдэшэ. 20.15—«Устами младенца». 20.45—Үдэр бүрнин һайндэр. 21.00 — Мэдээсэлнүүд. 21.20—Одод хоорэнэ. 21.25—Спортивна дамжуулга. 21.30—Футбол. 22.55—«Квартальный отчет» — фильм. 00.25 — Ехэшүүлдэ мультфильм. 00.50—«Битва трех королей». 2-дохи сери. 01.40—«А» программа.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ГОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет
Бүгэдэ буряадай үндэһэн соёлой эблэл болон редакциин ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000. Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ 23. «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай—2-50-96, приемный—2-54-54, редакторай орлогшонорой—2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин — 2-50-52, секретариадай — 2-66-76, таһагуу